

FOGARASSY LÁSZLÓ

A Magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása

A Magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása voltaképpen ott kezdődött meg, amikor a tanácskormány hozzájárult egy olyan fegyverszüneti egyezményhez, amelynek aláírásával feladta az északi hadjárat eredményeit, és amelynek erkölcsi következményei máris felérték egy elvesztett háborúval. A tanácskormánynak ez a gesztusa Mittelhauser francia tábornokot, aki a pozsonyi fegyverszüneti tárgyalásokon a csehszlovák kormányt képviselte, annyira megdöbbenett, hogy Ágoston Péter népbiztos, a Forradalmi Kormányzótanács meghatalmazottja előtt kifejezte azt a gyanúját, hogy a magyarok azért kötnek fegyverszünetet, mert szovjet hatalmat akarnak hatalomra juttatni Ausztriában.¹ Már a júniusi harcok idején jelentek meg olyan újsághírek az osztrák és csehszlovák sajtóban, hogy a magyar tanácskormány csapatokat von össze Nyugat-Magyarországon egy Ausztriába való betörés céljaira. Ez azonban nem felelt meg a valóságnak.

Károlyi Mihálynak is az volt a véleménye, hogy a tanácskormánynak vagy folytatnia kell a háborút, vagy pedig le kell mondania és átadni a hatalmat egy szociáldemokrata-polgári koalíciós kormánynak, mert az antant egy kapitulációval felérő fegyverszüneti egyezmény aláírása árán sem fogja megtűni Magyarországon a szovjet uralmat. Amikor nem fogadták meg tanácsát, Ausztriába menekült. Ő ezúttal kevésbé naivnak bizonyult, mint Kun Béla, aki abban hitt, hogy most is meg fog ismétlődni az, ami a Breszt-Litovszki békeszerződés után nyolc hónappal történt. Más szóval, hitt a közeli világforradalomban. A magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke és több hadosztályparancsnoka, majd főparancsnoka is, akik mind otthagyták állásukat, már nem hittek benne.

Katonai szempontból a magyar helyzet 1919 június második felében azért volt kritikus, mert a Tisza-vonalról minden nélkülözhető erő az északi frontra kellett dobni. Így pl., amikor a 2. (székely) dandárt Tokajról a Hernád völgyébe rendelték, az ottani védőszakasz tartására helyi vörösőrségeken kívül csak egy székely zászlóalj és egy üteg maradt vissza. A szolnoki védőszakasz viszont az egész 7. hadosztályt kötötte le, amelyre

¹ Ágoston Péter naplója, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, MS 5060/D. 1919. július 6. „Pozsonyban aláírtam a fegyverszüneti szerződést, és megállapodtam a franciákkal a hadifoglyok kiadása tekintetében . . . Mittelhauser tábornoknak nem ment a fejébe, hogy mi velük fegyverszünetet kötünk. Ha pedig megtesszük, akkor bizonyára azért, mert az osztrákokat akarjuk támadni, hogy a tanácsrendszert ott megcsináljuk. Úgy látszik, sejtelve sem volt róla, hogy a Vörös Hadsereg most újra nagyon gyenge, s azért adtuk át azokat a nagy felvidéki területeket. Nem érezte azt, amit mi, amikor az ország területének szélesítése közben a hazafiak hátba támadtak, és így az ellenséget támogatták.” (Valószínűleg a Duna menti ellenforradalomra céloz.)

ott azért volt szükség, mert Budapest mindössze száz kilométerre van Szolnoktól, és a románok innen érhatték el leggyorsabban a magyar fővárost.² A románok 1919 június közepén ajánlatot is tettek a békekonferenciának, hogy megújítják, illetve folytatják offenzívájukat Budapest felé. Mivel a békekonferencia elnöke éppen akkoriban folytatta ismeretes jegyzékváltását Kun Bélával, nem fogadta el ezt az ajánlatot. Legfeljebb akkor vette volna igénybe, ha Kun Béla elutasítja az antant ultimátumát. Ebben az esetben Tokaj és Szolnok védelmének megerősítésére a Garam menti frontról kivont és leharcolt 4. hadosztály meg mindig megfelleit volna. Tüzérségi erősítést pedig a budapesti IV. hadtesttől lehetett volna kiutalni, amit azonban megnehezített a fogatolás hiánya.

Dacára annak, hogy a békekonferencia a Felvidék kiürítése fejében kilátásba helyezte Tiszántúl visszaadását egy Halmi–Szatmárnémeti–Nagyvárad–Nagyszalonta–Nagylaktól keletre eső vonalig, a magyar Vörös Hadsereg vezetősége számolt azzal is, hogy a románok vonakodni fognak a kivonulástól. Az új vezérkari főnök, Julier Ferenc alezredes ennek megfelelően dolgozta ki a hadművelleti terveket. A párizsi „Humanité” jelentette is, hogy a románok el vannak szánva, hogy magyar szovjetkormányt nem adnak vissza területet, Clemenceau viszont még nem állott elő ilyen politikai természetű indoklással. Amikor Kun Béla felszólította, hogy teljesítse a Tiszántúllal kapcsolatos ígértét, azt a távirati választ kapta, hogy a békekonferencia nem tárgyal vele addig, amíg be nem tartja a fegyverszünet feltételeit. Ez célzás volt arra, hogy a tanácskormány nagyobb hadsereget tart fenn, mint amilyent a belgrádi konvenció engedélyezett. A Magyarországi Tanácsköztársaság bent volt a kepecében, és csak két választása volt: vagy megvárja, míg az antant lerohanja, vagy megkísérli a kitörést a katonai és gazdasági blokádból.

Erre a feladatra egy bomlásnak induló hadsereg vonult fel a Tisza jobb partján, hasonló tünetekkel, mint az osztrák-magyar hadsereg 1918 október második felében. Föl kellett oszlatni a 8. és 14. munkásezredet és utóbbi legénységét visszaküldeni a gyárakba. A 11. munkásezred együtt maradt ugyan, de fegyelme kritikán aluli volt. A 7. munkásezredet utánpótlás hiánya miatt határvédelmi feladattal Vas megyébe küldték. A 80. dandár katonái fosztogattak. A 8. dunántúli hadosztály gyalogezredei (17., 18., 20. és 44.) semmi szín alatt sem voltak hajlandók a hajmáskéri táborból a frontra menni. A pécsi bányász-zászlóaljakból alakított 52. ezred csak Baranyában volt hajlandó szolgálatot teljesíteni. A Duna–Tisza-közi IV. határvéd kerület vörösör-zászlóaljai felbomlottak, maradványaikat pedig a Sükösd–Algyő vonal őrzését átvevő 4. hadosztályba olvasztották be. Példásan viselkedett a tüzérség és az elvesztett területekről származó csapatok. A hadseregnek mindössze egy lovasezrede volt, míg a románok két mozgékony lovashadosztállyal rendelkeztek. A besszarábiai front lekötötte hadseregük felét, itt azonban ahelyett, hogy Wrangel tábornokot, valamint a nyugati és keleti fehér ukrán kormányt támogatták volna az Orosz és Ukrán Tanácsköztársaság ellen, passzív védelemre szorítkoztak. Az eddig megjelent irodalomból megállapítható, hogy az ukrán és orosz szovjetcsapatok lekötöttségük miatt nem voltak képesek magyar szövetségesük megsegítése végett tehermentesítő ellentámadást indítani a Dnyeszteren át.

A hadsereg tisztjei és politikai megbízottjai között a helyzet feszült volt. A politikai és katonai vezetés álláspontja a hadicélok tekintetében teljesen eltért egymástól. Erre

² A két tiszántúli hadjárat közti Tisza menti eseményekről ld. a szerzőtől: Adatok a magyarországi román hadszíntér történetéhez. (1919. május 2. – július 19.) Herman Ottó Múzeum Évkönyve VI. (Miskolc 1966), 335–353.

vonatkozólag jó tájékoztatást nyújtanak Julier akkori vezérkari főnök emlékiratai, illetve cikksorozata,³ amely valójában rövidített kivonata az 1944 telén megsemmisített eredeti memoároknak. Sem a hadrendet, sem haditervét nem juttatta el az ellenségnek, de nem tiltotta meg tisztjeinek, hogy eljuttassák a szegedi kormánynak.⁴ Nem volt azonban hajlandó a francia protektorátus alatt működő ellenforradalmi kormány szolgálatába szegődni, amikor pedig erre Gömbös Gyula hadügyi államtitkár felszólította, levelére kitérő üzenetet küldött. Az antant hírszerző tevékenységére vonatkozó irodalomhoz még annyit érdemes hozzáfűzni, hogy az a Tamássy Tibor (alias Bálint Tódor) hadapródjelölt, aki 1919 június közepén Szegedről eljutott Gödöllőre, és Lorx Viktor ezredes közbelépésével megszerezte az akkori hadrendet a szegedi kormány hadügyminisztériuma részére,⁵ minden valószínűség szerint a franciák, sőt közvetlenül a románok részére is kémkedett. (1920. január 27-én románok által megszállt területre szökött és koronatanú gyanánt szerepelt Kratochvill Károly ezredes és társai elleni perben; Debrecenben mint román agent provocateur ismerték.)

A tiszántúli hadjáratra felvonuló csapatok tagozódása 1919. július 20-ra virradó éjjel a következő volt:

Tokajnál a III. hadtest (parancsnok Bokányi Dezső népbiztos, vezérkari főnök Schwartz Géza őrnagy), alája rendelve az 1. hadosztály (parancsnok Leöcheý Kálmán alezredes), 2. dandár (Czikely István alezredes), 3. dandár (Szojka Gyula őrnagy), összesen 22 zászlóalj (7655 puska) és 24 üteg (85 löveg).

Poroszlónál a 80. dandár (Österreicher Leó főhadnagy,) 4 zászlóalj és 1 üteggel (1336 puska, 4 löveg.)

Szolnok körletében az 5. hadosztály (Némethy Kálmán alezredes), 6. hadosztály (Polyákovits alezredes), 7. hadosztály (Werth Henrik alezredes), valamint Csongrádnál a 2. hadosztály (Tóth Sándor alezredes) az I. hadtest alárendeltségébe tartoztak (parancsnok Vágó Béla népbiztos, vezérkari főnök Farkas Jenő alezredes) a Szolnoktól északra álló, hadtest- közvetlen 19. gyalogezreddel együtt. Ereje +6 zászlóalj és 63 üteg volt (22 000 puska és 222 löveg.)

Ez összesen 72 zászlóaljat és 88 üteget (kb. 31 000 puska és 311 löveg) jelentett. A hadseregterületből utólag harcba vetett 3. hadosztály (Schwarzer Jenő alezredes, 6 zászlóalj, 10 üteg), a 7. lovasezred (egy lovagló üteggel) és a salgótarjáni 5. munkásezred még 8 gyalogzászlóalj, 6 lovasszázad és 11 üteg erősítést jelentett.⁶ Páncélvonatot nem lehetett átvinni a Tiszán, mivel az összes hidak, a szolnoki közúti híd kivételével föl voltak robbantva. A főhadiszállás Gödöllőn (parancsnok Landler Jenő népbiztos, vezérkari főnök Julier Ferenc alezredes) még a Dunántúl védelmére lekötött II. hadtest, Budapestet

³ *Julier Ferenc*: Ellenforradalmi lélekkel a vörös hadsereg élén. Cikksorozat a budapesti Magyarország napilap 1927. július 3–17. közt megjelent számaiban. A tiszántúli hadjáratról a július 8–17. között megjelent írásokban számol be.

⁴ Julier Ferenc ny. ezredessel halála előtt két ízben is váltottam levelet. 1942. november 19-én és 1943. február 26-án kelt válaszleveleiben a reá vonatkozó mendemondákat megcáfolta, és cikksorozatában közzétett adatait megerősítette. Az eredeti kéziratot Kerekess József ny. vezérezredes 1960-ban tett szóbeli közlése szerint Julier özvegye semmisítette meg, azután pedig öngyilkos lett.

⁵ *Somogyi Zoltán*: Az 1919. évi június hó 24-i ellenforradalom és a ludovikások. (Bp., é. n.) 34–35.

⁶ Hadtörténeti Intézet Levéltára, Tanácsköztársasági iratok, hadrendek gyűjteménye. Továbbiakban: HIL TI

védő IV. hadtest, az Ipoly-vonalat ellenőrző 1. dandár és a Duna-örség fölött rendelkezett.⁷ Ugyancsak alája volt rendelve a Duna–Tisza közét őrző 4. hadosztály (Szakál Pál alezredes, 2. és 6. munkásezred; tüzérsége a frontra ment).

A magyarországi román hadsereg (Mărdărescu tábornok) csapatai ebben az időben a következőképpen helyezkedtek el:

Az északi hadtest (Grupul de Nord) a Szamos torkolatától Abádszalóig a 16. hadosztállyal állott. Hadtesttartalék a 2. vadászadosztály Nyíregyháza–Debrecen körletében. Összesen 22 zászlóalj, 4 lovasszáhad és 24 üteg.

A déli hadtest (Grupul de Sud) Abádszalóktól délre a Maros torkolatáig a 18. erdélyi hadosztállyal állt a Tiszánál, az 1. vadászadosztály pedig tartalékban volt Békéscsaba tájékán. Összesen 22 zászlóalj, 4 lovasszáhad és 24 üteg.

Hadsergartartalékban volt az 1. hadosztály Nagykároly–Érmihályfalva körletében, 6. hadosztály Berettyóújfalu–Nagyvárad–Nagyszalonta tájékán, 2. lovashadosztály Hajdúhadház–Debrecen–Nyíradony–Balkány és az 1. lovashadosztály Szeghalom–Vésztő–Sarkad körül.⁸ Ez összesen 92 zászlóalj, 58 lovasszáhad, 80 és fél üteg (60 000 puska, 12 000 kard és 322 löveg) erős képviselt, ámde a harcok megindulásakor visszairányították az orosz frontról a 7. hadosztályt, a Bánságból pedig a 2. gyalghadosztályt, egy hegyi vadászezredet és két vadászezredet dobtak be.⁹ A Besszarábiában álló román hadsereg Cristescu tábornok parancsnoksága alatt 9 gyalog- és 2 lovas, valamint egy-egy francia és görög hadosztályból állott.¹⁰

A támadás Szolnoknál 1919. július 20-án hajnali 3 órakor heves tüzérségi előkészítéssel indult meg. A román ágyúk hamarosan elhallgattak, és a csapatok részben a közúti hídon, részben a Tiszán átkelve Szajol környékén foglaltak állást, és pedig az északi szárnyon a 6., a déli szárnyon pedig a 7. hadosztály. Utóbbi 9 ágyút és több géppuskát zsákmányolt, és számos foglyot ejtett. Második lépcsőben az 5. hadosztály vonult fel. Csongrádnál a 2. hadosztály pár nappal előbb már kisebb hídfőállást épített ki Csongráddal szemben, és az offenzíva első napján majdnem Szentesisig jutott. Poroszlónál a 80. dandár heves ellenállás miatt nem tudott még átkelni, viszont Tokajnál a III. hadtestnek sikerült hidat vernie, és a 2. dandár felszabadította Rakamazt és Nagyfalut. Második

⁷ A tiszai hadjáratban részt nem vett alakulatok parancsnokai és vezérkari főnökei fel vannak sorolva a szerző köv. tanulmányában: „Kik vezették az 1919-es magyar Vörös Hadsereget?” Borsodi Szemle 15. 1971. 1./75–77. oldalon. Hangsúlyozni kell, hogy a régebbi irodalomban eléggé támadott Politovszky István őrnagy az 1919. július 20-i hadrendben egyáltalán nem szerepel. A Csongrádnál harcolt 2. hadosztály vezérkari főnöke sem ő volt, hanem Béldy Alajos százados.

⁸ *Liptai Ervin*: A magyar Vörös Hadsereg harcai – 1919. Bp., 1960, 473–476. (Továbbiakban: *Liptai Ervin*) A 480–481. oldal közti térképen súlyos hibát követett el a rajzoló: A 2. román lovashadosztály és 1. román gyalghadosztály helyzetét a Kunhegyes–Kisújszállás elleni támadásnál megcserélte. Valójában a 2. lovashadosztály támadt Kunhegyes és 1. hadosztály Kenderes felé. Ezt román forrással való összehasonlítás alapján állapítottam meg.

⁹ Uo. 495. A Neculcea-féle 7. román hadosztályt az áprilisi hadjárat befejezése után irányították Tiszántúlról Moldvába, más magyarországi román csapatok odairányítására nem került sor.

¹⁰ HIL TI, hadrendek gyűjteménye. A román hadsereg hadrendje 1919. június 27-ről. Eszerint a román hadsereg főparancsnoka Presan, vezérkari főnöke pedig Holban tábornok volt, utóbbi azonban a júliusi harcokban már Magyarországon jelent meg. Meg vannak nevezve egyes hadosztályok parancsnokai (3. Margineanu, 5. Georgescu, 6. Herascu, 7. Neculcea, 1. vadász – Lecca, 2. vadász Dabija, 18. Papp, 16. Hanzu) és vezérkari főnökei is. Mărdărescu tábornok (vezérkari főnöke Panaitescu tábornok) mint a II. román hadsereg parancsnoka szerepel.

lépcsőben az 1. hadosztály követte. 21-én az 1. hadosztály és 3. dandár részei is beavatkoztak a harcokba, de a románok is erősítéseket dobtak be, és a 23. vöröskereszdet széjjelverték. A III. hadtest azonban a román ellentámadást nemcsak megállította, hanem még további teret is nyert. A 80. dandár kis részének a heves román ágyútűz dacára sikerült magát beásnia a Tisza bal partján. Az I. hadtestnél a 6. hadosztály erős küzdelem árán foglalta el Törökszentmiklóst, a 7. hadosztály Blaskovich-major és Tenyő-tanya közt román ellentámadást vert vissza. A 7. huszárezred beérkezett a szolnoki hídfőbe. A csongrádi csoport is sikeresen harcolt: a 2. hadosztály koncentrikus támadással elfoglalta Szentest.

Július 22-én a III. hadtest átcsoportosított, közepe és északi szárnya Szabolcs nyugati, valamint Nagyfalú és Tiszaeszlár keleti szegélyét szállta meg. Az ellenséggel az összeköttetés megszakadt. A 80. dandár Poroszló és Tiszafüred közt, valamint Dorogmá-nál kelt át a Tiszán. A szemben álló 84. román ezred szívósan védekezett, egy harmadik átkelési kísérletet Dorogma és Ároktő közt vissza is vert, habár repülő-támadás is érte. A szolnoki hídfőben a 6. hadosztály Fegyvernek – Szapárfalu – fegyverneki vasúti állomás vonalát érte el, a menekülő románok után Kenderes, Kisújszállás és Kunhegyes irányában egy-egy géppuskás századot menesztett. A 7. huszárezred Kenderes magasságába ért. Az 5. hadosztálynak az eredeti hadműveleti terv szerint Törökszentmiklósról Kisújszállás felé kellett volna követnie a 6. hadosztályt. Mivel azonban a 7. hadosztály nem tudott boldogulni a román ellenállással szemben, Julier úgy intézkedett, hogy az 5. hadosztály forduljon egyenesen Túrkevének, és vegye át a 7. hadosztály és a 6. hadosztály frontszakaszának egy-egy részét. Tény az, hogy a 7. hadosztály ezen a napon csak az 5. hadosztály segítségével tudta a románokat Derzsiliget irányában visszadobni.¹¹ A Szentesenél harcoló 18. erdélyi hadosztály segítségére az 1. vadászadosztály egyik dandára sietett, azonban a 2. vörös hadosztály a Mindszent elleni román akciót visszaverte. Július 23-án azonban a románok zöme az előző napon visszavert élcsapatot megerősítve, megismételte a támadást, mire a 68. szolnoki ezred a lakosság egyidejű ellenséges magatartása miatt 50%-os veszteséggel Mindszentről és Szegvárról a Tisza mögé vonult vissza. Szentest is ki kellett üríteni, de a hadosztályparancsnok személyesen vezetett ellentámadással még aznap visszafoglalta Szentest. A szolnoki csoportnál a 6. hadosztály a 7. huszárezred támogatásával erős harc árán foglalta el Kenderest és Kisújszállást, a románok (91. és 92. erdélyi ezred és két huszárezred) menekülésszerűen Karcag irányában vonultak vissza. Az 5. hadosztály elérte Csorba-pusztát – Kúria-pusztát vonalát, tehát 10 kilométerre közelítette meg Túrkevét. A románok ezen a tájékon olyan gyorsan vonultak vissza, hogy nem tudta velük fölvenni a harci összeköttetést. Viszont a 7. hadosztály Mezőtúrnál harchoz fejlődött fel 2 zászlóalj és 4 üteg ellenséggel szemben.¹² A 80. dandár biztosító osztagai

¹¹ *Kerekess József*: Magyarország forradalmi harcai 1918–1919-ben. Kézirat XII. kötet 789–90 (Továbbiakban: *Kerekess*.) *Breit József*: Az 1918–1919 évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története, kézirat V. 268. (Továbbiakban: *Breit*.) Az 1919. július 20–26. közötti harcokra vonatkozólag csak a saját kutatáson alapuló új eredményeket dokumentáljuk.

¹² A magyar Vörös Hadsereg (Budapest 1959) 459–460. Az aradi 33. vörös ezred felderítő különítménye az 5. hadosztály élét megelőzve bejutott Túrkevére, amikor is Büchler Ernő, a 6. hadosztály politikai megbízottja egy román őrnagy neve alatt telefonon felhívta a Nagyváradon levő Papp-hadosztályparancsnokságot, amely nem fogott gyanút, és közölte, hogy valamennyi vasúti kocsit a Debrecen felé való csapatösszevonásokra vettek igénybe. – *Szabó László*: A bolsevizmus Magyarországon. A proletárdiktatúra okirataiból. (Bp., 1919.) 142–143.

elérték Tiszaörvény – Paptanya–Sárközi-pusztá, illetve Egyek–Csege–Nagymajor vonalát. A III. hadtest erősebb különítményeket tolt előre. Állás: Gáva–Prenihalom–Csőszhalom–Nagyfalu–Tiszaeszlár. Utóbbi helyen egy új román gyalogezred beérkezését állapították meg. A román forrásokból az derül ki, hogy ez a rakamazi hídfőnél védekező román csapatok segítségére küldött 49. dandárhoz tartozott.

Mărdărescu tábornok ellenintézkedéseit a magyar felvonulási terv birtokában tette meg. Emlékirataiban azt állítja, hogy ezt egy elfogott vörös tisztnél találták meg. Július 22-én azt a parancsot adta ki, hogy a tűzvonalban harcoló csapatok magyar túlerő elől halogatva vonuljanak vissza az ellentámadásig. Ehhez az északi hadtestet (Grupul de Nord) Moşoiu Traian tábornok parancsnoksága alatt Debrecen tájékáról Tiszaszentimre – Madaras – Karcag vonalára rendelte. (2. lovashadosztály Davidoglu, 1. gyaloghadosztály Obogeanu és 6. gyaloghadosztály Oltenau tábornok vezénylete alatt.) Feladata a 6. vörös hadosztály visszavetése volt, míg a Papp-különítménynek (46. dandár és az 1. vadászadosztály 2. dandára) Nagyváradról Túrkeve–Mezőtúr felé kellett tüntetnie. Lecca tábornok különítménye (1. vadászadosztály másik fele, 4. lovasdandár és a 18. hadosztály egy ezrede) Ócsöd felől északi irányban átkaroló mozdulatra készült a Tisza mentén. Szentestől keletre a 18. erdélyi hadosztály három ezrede maradt.

A magyar repülőfelderítés mind az I. hadtest, mind pedig a 80. dandár részéről tényleg megállapította, hogy Debrecen felől katonai szerelvények közelednek a hadszíntér felé.

A július 24-én délben megindult román ellentámadás legelső lökése a 80. dandárt érte, amely ellen öt zászlóalj és öt üteg vonult fel. (A 2. vadászadosztály három és a 16. hadosztály két zászlóalja.) A támadás a biztosítást elhanyagoló nemzetközi csapatokat meglepte, és mivel a legutóbb kiosztott lőszerük gyakorlótöltényekből állott, vad pánikban özönlöttek a Tiszához. 1626 katonából 733 jutott vissza a Tisza nyugati oldalára,¹³ román fogságba ötszáz került, az egyetlen üteg két ágyúja is odaveszett. A III. hadtest azonban igen súlyos veszteségek árán a román támadást kivédte, és állásait is megtartotta.

A szolnoki csoportnál e nap délig a 6. hadosztály Mezőtúrt és Karcagot foglalta el, az 5. hadosztály pedig Túrkevéen áthaladva a Berettyó-csatorna nyugati partját érte el, lovasszázada pedig Dévaványa felé nyomult. A 7. hadosztály Mezőtúrt foglalta el. A román ellentámadás a 6. hadosztályt Kisújszállás – Kenderes–Horthy-major vonalába szorította vissza, amikor is az egyik (101. sz.) dandár parancs nélkül adta föl állásait. Segítségére az I. hadtestparancsnokság az 5. hadosztályt rendelte, amelynek utóvédje az esti órákban ugyan kénytelen volt a Papp-féle hadosztály éle elől visszavonulni, de erősítések (2 zászlóalj) beérkezése után a románokat nemcsak visszaverte, de a Berettyón túl is üldözte. Ekkor, tekintettel a 6. és 7. hadosztály szorult helyzetére, visszavonulási parancsot kapott.¹⁴ A 2. vörös hadosztály a 18. erdélyi hadosztály támadása miatt kiürítette Szentest, és egy szűkebb hídfőbe vonult vissza.

¹³ *Hajdú Tibor*: A Magyarországi Tanácsköztársaság. (Bp., 1969) 339. A foglyok számának levonása után a halottak száma közel négyszáz. A hadseregfőparancsnokság – Julier aláírásával – 728/129 tűz. sz. nyílt parancsban utasította Endrédi v. őrnagyot, hogy Poroszlón vizsgálja ki, vajon a tiszai visszavonuláskor kapott lőszer tényleg gyakorlótöltény volt-e. (A gyakorlótöltény papírból van, az éles töltény acélból, a töltényrakaszok Csepeltől a frontig rengeteg kézen mentek keresztül, hogyhogy senkinek sem tűnt fel, hogy a ládák könnyebbek a szokottnál?)

¹⁴ *Kerekess XXI.* 1012–1014, 900.

Ezen a sorsdöntő napon a 19. vörös ezred I. és II. zászlóalja Kiskörénél, illetve Tiszabőnél és Tiszaroffnál hátba és oldalba támadta a Kunmadarásról Kunhegyes-Fegyvernek felé támadó román jobbszárnyat, amivel annyira lekötötte őket, hogy sem idejük, sem erejük nem maradt a 6. vörös hadosztály balszárnyának bekerítésére.¹⁵

A hadseregparancsnokság ekkor azt a parancsot adta ki, hogy a szolnoki csoport tartsa a Fegyvernek – fegyverneki vasútállomás–Pusztapó vonalat és az egyedüli hadseregtaglékot, a 3. hadosztályt az I. hadtest rendelkezésére bocsátotta, amely azt Martfűre, a 7. hadosztály jobbszárnyára rendelte. Július 25-én a helyzet a következőképpen alakult: mivel a Mezőtúrtól visszavont 7. hadosztálynak tehermentesítésre volt szüksége, e célra a hadtestparancsnokság az 5. hadosztály egyik ezredét vetette be. Ugyanide küldték a 7. huszárezredet is. A 6. hadosztály frontját a románok Kisújszállásnál részben megkeverték, részben pedig áttörték, a 19. vörös gyalogezredet pedig a kiskörei és tiszabői hídfőkből a folyó nyugati partjára nyomták vissza.¹⁶ A 2. hadosztály is Csongrádra vonult vissza erős román támadás miatt. A III. hadtestnél azonban a 2. dandár igen jól verekedett, úgyhogy a hadtestparancsnokság másnapra Nyíregyháza elfoglalásáról intézkedett. Este azonban parancsot kapott Gödöllőről, hogy a szolnoki események miatt a támadást ne folytassa, hanem vonuljon vissza a Tisza mögé. A visszavonulás az éjszaka és a következő nap reggel folyamán ellenséges zavarás nélkül történt meg. A 80. dandár elszéledt katonáit Poroszlónál gyülekeztették. Felváltására az 5. munkásezred Salgótarjánban vonatra rakodott.

Július 26-án a 7. hadosztály a Lecca-különítmény Öcsöd felőli támadása miatt visszaözozlótt Szolnok irányában, példáját a többi csapatok is követték, amelyeket nem lehetett megállítani a Szajol – Nagyszanda hídfőállásban sem, habár az I. hadtest tüzersege erősen lőtte a román gyalogságot. A Martfűtől visszavont 3. hadosztálynak Tenyőtanyától délre Nagyszandáig, az 5. hadosztálynak pedig Szajoltól délre Tenyőtanyáig terjedő vonalat kellett volna tartani. Azonban a románok erős nyomása miatt ez a két hadosztály meghátrált, és követte a már visszavonult 6. és 7. hadosztályt Szolnokra, úgyhogy csak a szolnoki közúti híd kétkilométeres körzetében lehetett megszállni egy kisebb hídfőt az 5. hadosztály két zászlóaljával. Amikor éjfél tájt a románok nagy erővel megtámadták a hídfőt, ez a két zászlóalj is Szolnokra húzódott. Július 27-én egy század még tartotta a híd bal parti oldalának közvetlen környékét, amikor azonban a délután folyamán Törökszentmiklós felől nagyobb román erők fejlődtek fel a híd irányában, egy árkásztiszt, parancsra nem várva, az esti órákban levegőbe repítette a közúti hidat. A katonák kezdték otthagyni alakulataikat. Az utóvédharcokat vívott 5. hadosztály csapatai közül a 11. munkásezred és az alárendelt III/5. munkászászlóalj állományából mindössze negyven fő maradt, tehát voltaképpen megszűnt, a kitűnően harcolt XXIX. vadászászlóalj létszáma is 120, és az ugyancsak jó 13. gyalogezredé is 600 emberre csökkent.¹⁷

Julier vezérkari főnök július 26-án este benyújtotta lemondását, és vizsgálatot kért maga ellen, a tiszántúli hadjárat kudarca miatt a felelősséget a csapatokra hárítva. Lemondását nem fogadták el.

¹⁵ Kerekess uo. 1014.

¹⁶ M. f. A 19. vörös ezred utasítást kapott, hogy vonuljon be az 5. hadosztályhoz, illetve annak a hadrendi kötelékébe lépett vissza.

¹⁷ Kerekess XII. 1143. Szabó L. hat oldalon közöl további adatokat a csapatkötelékek bomlásáról. 148–153.

A hadsereget most a Tisza vonalának megvédése végett átszervezték. A leharcolt 6., 7. és 2. hadosztályból hadseregirtalékot képeztek, és az újra megalakított V. hadtestparancsnokság alá rendelték. Az I. hadtest védővonala a régi maradt, Kisköréig bezárólag, alárendeltségében maradt az 5. és 3., és újonnan hadrendi kötelékébe lépett a 4. hadosztály. A III. hadtestnek alárendelték a 80. dandárt is, amelyet Füzesabonyba helyeztek hadtestirtalék gyanánt, Poroszlóra pedig – ugyancsak a III. hadtestbe osztva – az 5. munkásezred I. és II. zászlóalja került.¹⁸ A 3. dandár beolvadt az 1. hadosztályba, mivel egyik ezrede (a 23. vörösezred) a harcok folyamán felbomlott. A 2. dandár hadtestirtalékba került.

Julier egyúttal július 27-én intézkedett a közönséges bűncselekményeket elkövető katonák megrendszabályozásáról, amit Haubrich József, a IV. hadtest parancsnoka augusztus 1-én statáriummá fejlesztett.¹⁹ Erre nyilván az készítette, hogy ilyen intézkedéseket kritikus időszakokban a Monarchia hadvezetősége is kiadott az első világháború alatt.

A magyar Vörös Hadsereg utolsó csatája. Szolnok, 1919. augusztus 1.

1919. július 27-én, tehát azon a napon, amikor a magyar Vörös Hadsereg csapatai a tiszántúli offenzíva összeroppanása után visszatértek a Tisza nyugati partjára, ahonnan hét nappal azelőtt elindultak volt, a békekonferencia olyan kiáltványt intézett a magyar néphez, amely felért azzal, mintha a nagyhatalmak szabályosan hadat üzentek volna a Magyarországi Tanácsköztársaságnak.

A nyilatkozat szerint „A szövetséges és társult hatalmak nagyon kívánják a béke megkötését a magyar néppel, és ily módon véget akarnak vetni azoknak a viszonyoknak, amelyek lehetetlenné teszik Közép-Európa gazdasági feléledését, és megghiúsítanak minden kísérletet, amely Közép-Európa lakosságának ellátására irányul. Ezt a feladatot azonban meg sem lehet kísérelni, amíg Magyarországon nincs olyan kormány, amely Magyarország népét képviseli . . . és nem teljesíti azokat a megállapodásokat, amelyeket a társult kormányokkal kötött. Kun Béla kormánya e feltételek egyikét sem teljesítette, mert nemcsak a Magyarország által elfogadott fegyverszüneti szerződést szegte meg, hanem pillanatnyilag egy baráti és szövetséges hatalmat támad . . . Élelmiszert és árucikkeket csak akkor bocsáthatnak rendelkezésre, a blokád csak akkor szüntethetik meg, a gazdasági újjáépítést csak akkor kísérelhetik meg, békét csak úgy köthetnek, ha olyan kormány lesz, amely a magyar népet képviseli, nem pedig olyan, amelynek tekintélye a terrorra épül.”

A befejező részben még azt szögezték le, hogy a békekonferencia által meghagyott magyar területeknek a megszállása megszűnik, amint a fegyverszüneti feltételeket a szövetséges haderők vezérkari főnökének a véleménye szerint teljesítették. (Ez Foch tábornagy volt, aki még a tiszai hadjárat kezdete előtt román, csehszlovák, francia és szerb csapatok bevetésével koncentrikus támadást készített elő a Magyarországi Tanácsköztársas-

¹⁸ MVH 471–472.

¹⁹ HL TI 89. doboz, a IV. hadtest iratai között.

ság ellen. A békekonferencia határozata értelmében folytatnia kellett a tárgyalásokat az érdekelt államok delegációival.)²⁰

A békekonferencia kiáltványát közölte a budapesti sajtó is. Feltűnő volt, hogy ebben egy szóval sem emlékezett meg a szegedi kormányról, habár ez – még Aradon – Gondrecourt francia tábornok ösztönzésére alakult. Már május 17-én megengedte, hogy a románok bevonuljanak Aradra, július 21-én pedig a 2. és 21. sz. hadosztályakkal a Bánság nekik juttatott részét szállhatták meg, Temesvárral együtt. Mivel pedig a szerbek is maguknak igényelték Temesvárt, e döntést úgy fogták föl, mint a román diplomácia eredményes fondorlatát. A kölcsönös gyűlölködés az emlékezetes mezőzombori ütközetben érte el csúcspontját.²¹

A szegedi kormánynak ebben az időben pontosan 6568 ember állott rendelkezésre, köztük kétezer katonatiszt, ámde közülük csak 1300 fegyveres. Többnek fölfegyverzését a magyarországi francia hadsereg nem engedélyezte, részben talán azért is, mert a szegedi kormány a város utcáin „Voulez-vous quatre Alsaces?” feliratú plakátot ragasztott ki. De Lobit tábornok megígérte, hogy kiadja a Szegeden lefoglalt fegyvereket, ha a szegedi kormány csapatai a románok tehermentesítése végett Bajánál és Makónál megtámadják a vörös csapatokat. Gróf Teleki Pál, a szegedi kormány külügyminisztere ellenezte és megbuktatta a románokkal való katonai együttműködést, ezért azután a franciák nem is adták ki a lefoglalt fegyvereket, amíg nem értesültek a Peidl-kormány megalakulásáról, amelyet ők olasz kezdeményezésnek fogtak fel. A szegedi fehér hadsereg vezetősége azt is nehezményezte, hogy a tanácskormány ellen föllázadt és Bajára menekült dunai magyar flottillát nem adták ki neki, ami technikailag könnyebben megoldható lett volna, mint a székely hadosztály rendelkezésre bocsátása. Utóbbinak néhány tisztje (köztük Siménfalvy Tihamér őrnagy és Stomm Marcell százados) a brassói internáltságból megszökve, Szegeden szolgálattételre jelentkezett. Sikerült a szegedi kormánynak kapcsolatba lépni a szerb kormánnyal. Belgrád egyrészt Bukarestre neheztelt a bánsági kérdés miatt, másrészt az olaszokkal is voltak rendezetlen határdifferenciái, és talán azért is gyanúsította az olaszokat, hogy Ausztrián keresztül titokban hadianyagot szállítanak a magyar Vörös Hadseregnek. Ezért támogatták a szegedi kormányt, hogy ezáltal is gyengítsék az adriai riválisuk hallgatólagos szövetségesének értékelt magyar tanácskormányt.

A csehszlovák hadsereg zöme akkoriban a koncentrikus támadásban való részvételre felkészülve a magyar határ mentén állott, első vonalban hat hadosztállyal, tartalékban pedig két hadosztállyal és egy önálló dandárral, a lengyel határ védelmére pedig egy hadosztállyal. Összesen 113 és 1/2 zászlóalj, 48 üteg és 3 páncélvonat állott erre a célra rendelkezésre.²² Pellé tábornoknak az volt a szándéka, hogy augusztus 3-án súllyal

²⁰ A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai VI. B. (Bp. 1960.) 536–537.

²¹ Ezen ismert tények alátámasztására itt kell megemlíteni, hogy még 1919. szeptember 25-én is Holban tábornok, Budapest akkori román városparancsnoka, azért kénytelen törzskarával Lugosra távozni, mivel a Bánságban egy helyi szerb–román háború kilátása miatt fontosabb megbízást kapott. (Hadtörténelmi Levéltár, VKF 1919. II. csop. (1–95., 40. sz. okmány.)

²² Karol A. Medvecký: Slovensky prevrat. (Trnava, 1930), III. 368–369. o. közti térkép szerint Duna és részben Ipoly vonalán a 9. és 7., Ipoly vonalán a 2., Rimaszombat körletében az ideiglenes (a későbbi 5.), Kassa tájékán a 6., Kassától keletre az 1. csehszlovák hadosztály állott, tartalékban pedig Kassán a 3. hadosztály, Ruszka Krajnában az I. önálló dandár, Uherské Hradiste (Ungarisch Hradisch) körletében a 8., Zsolna körletében a lengyelekkel szemben pedig a 4. hadosztály állott.

Rozsnyó–Rimaszombat vonaláról Hatvanon át Budapest felé támad. Több helyütt demonstrációs szándékkal behatoltak a semleges zónába, és egyes községeket megszállottak.²³ Az esztergomi hidat felrobbantották, de a pozsonyi és komáromi hidakat nem, mivel azokra a dunántúli korridor megszállása végett szükségük volt.²⁴ Ugyancsak kedvező támadási lehetőségük volt a szerbeknek és franciáknak, akik egyenként 2 és 1/2 hadosztállal vettek volna részt az intervencióban. A franciák Szegedről Kecskeméten át, a szerbek pedig Bajáról és Pécsről a Duna két oldalán, egy oszloppal pedig (a korridor megteremtése végett) Radkersburgról Szombathely felé támadtak volna. A dunai angol, olasz és francia flottilla ellen a tanácskormányának csak a Szamos és Marx (volt Újvidék) monitorok, valamint Viza és Compó őrnaszádok állottak rendelkezésre.

Ausztria diplomáciai megdolgozása érdekében a bécsi antantmissziók – főleg Cuninghame ezredes – fejtettek ki élénk tevékenységet. Szovjet-Oroszországban, illetve a Dnyeszer-front tájékán az volt a helyzet, hogy a XIV. Vörös Hadsereg, amelynek a románokat kellett volna lekötnie, maga is szorult helyzetben volt. Gyenikin tábornok fehér hadserege a Dnyeszertől keletre július végéig sorozatos sikereket ért el, a fehér ukránok pedig július 29-én Proszkurovot foglalták el. A következő hónap első harmadában a szovjet csapatok már Vinnica és Kijev megmentéséért verekedtek.²⁵ Kun Bélának Moszkvába menesztett segítségkérő táviratai tehát hiábavalók voltak, és a román hadvezetőség nem is késett kihasználni a kedvező helyzetet. Nem kellett bevárnia, amíg a csehszlovák hadsereg és a másik két szövetséges felkészül a támadásra, ezért a magyarországi román hadsereg főparancsnoka, Mărdărescu tábornok, elrendelte, hogy csapatai súllyal Tiszafüred és Szolnok között keljenek át a Tiszán, és foglalják el Budapestet. E hadművelet támogatására rendelkezésre állott a Moldvából Kunmadarasra rendelt 7. hadosztály és a Bánságból hadseregretartalék gyanánt Kunhegyesre szállított 2. hadosztály. Összesen 119 román zászlóalj (84 000 puska), 60 lovas század (12 000 kard) és 98 üteg (392 löveg.) Az átkeléshez három hadtestcsoport alakított, és pedig:

a) Holban tábornok csoportja (2. és 1. vadászadosztályok) Fegyvernek vidékén, Tiszabő–Nagykörűnél való átkelés végett,

²³ Az Est, 1919. szeptember 30. – A júliusi hadműveleti naplóban több ilyen eset van említve, a megszállt községek felsorolásával együtt. Ellenintézkedésekre az 1. dandár, III. hadtest és a Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága kapott megbízást. Az 1. dandárnak július 28-án a 2. gy. e. két zászlóalja, a Pálmay-zászlóalj és Dunán a Viza őrnaszád állott rendelkezésére.

Az Est híradását megerősíti *Snejdárék* tábornok „Boje na Slovensku od 27. dubna 1919 do 14. srpna 1919” c. tanulmányában. (Vö. „Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919” (Bratislava, 1936), 38–39. Ebben írja, hogy a románokkal való együttműködés ügyében Dentz százados (azonos a II. világháború történetéből ismert Dentz tábornokkal), Pellé segéd tisztje, július 7-én Bukarestbe utazott, és 22-én Nagyváradon Presan tábornokkal, a román királyi hadsereg főparancsnokával tárgyalt. Együttal Pellé tábornok az intervenció ügyében a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsához több táviratot is intézett. (Érthető, hogy román részről siettek a hadműveleteket a Duna–Tisza-közbe áttenni, mert meg akarták előzni szövetségeseiket.)

²⁴ Cseh szerző is megerősíti, hogy tervbe volt véve Moson, Sopron, Vas és Zala megyék csehszlovák–jugoszláv megszállása. (*Václav Král: A csehszlovák burzsoázia intervenciók háborúja a Magyar Tanácsköztársaság ellen 1919-ben.* Bratislava, 1956. 278.) Erre azonban aligha került volna hamarabb sor, mint Budapest elfoglalása után. *Snejdárék* és *Jezek* nem beszélnek róla.

²⁵ *Dr. W. Kutschabsky: Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschevismus in den Jahren 1918–1923.* Berlin, 1934, 361–372.

b) Moşoiu tábornok csoportja (1. és 6. gyaloghadosztályok) Szolnoktól keletre és Törökszentmiklós körletében, Fegyverneknél való átkelésre,

c) Demetrescu tábornok csoportja: a szállítás alatt levő 7. gyaloghadosztály, 2. lovashadosztály és egy hegyi vadászrezd Kunmadaras térségében, Kiskörénél való átkelésre.

A támadó zöm jobb- és balszárnyán volt az északi és déli csoport, előbbi Csap–Abádszalók térségében Mihaescu tábornok parancsnoksága alatt (16. erdélyi hadosztály, 49. dandár és három hegyi üteg), utóbbi pedig Danilă Papp tábornok parancsnoksága alatt Rákóczi-falvától Hódmezővásárhelyig terjedő vonalon (18. erdélyi hadosztály, 107. gyalogezred és 11. tüzérdandár) és Csongrádnál való átkelés végett. Az északi csoportnak Rakamaznál gyülekező csapataiból alakult meg Hanzu tábornok különítménye, ugyancsak átkelési feladattal.²⁶

Érdemes megemlíteni, hogy Danilă Papp azonos Papp Dániel volt cs. és kir. ezredessel, aki az első világháború idején Bukovinában kitüntette magát az orosz cári hadsereg ellen, a román királyi hadseregnek Erdélybe való bevonulása után pedig annak a szolgálatába lépett. Katonai képességeit ott is nagyra becsülték, kinevezték tábornoknak, és ő volt a tiszai átkelésük tényleges spiritus rectora, aki évek múltán mint a kolozsvári hadtest parancsnoka vonult nyugalmába.

A tiszai fronton harcoló magyar vörös csapatok ereje 74 zászlóalj (31 000 puska) és 88 üteg (311 löveg) volt, lovassággal pedig a hadosztály-törzsszázadok kivételével nem is rendelkezett, mivel a 7. huszárezredet saját követelésére visszaszállították Dunántúlra. Eszerint a románoknak gyalogságban két és félszeres túlerejük volt, tüzérségük ugyan nem sokkal volt erősebb, ámde lovasságuk számbeli fölénye egyenesen nyomasztó. Volt viszont 11 vörös páncélvonat, míg a románok páncélvonatot nem tudtak átvinni a Tiszán, mivel valamennyi híd fel volt robbantva.

A Kiskörétől Szolnokig terjedő védővonalat, ahol a román haderő súllyal átkelni készült, az 5. vörös hadosztály tartotta. Mögötte állott az V. hadtest mint hadseregtartalék, és pedig a 6. hadosztály Tápiószéle–Jászládány–Újszász, a 7. hadosztály pedig Nagykörös–Abony–Törtel környékén, a 2. hadosztály pedig vasúti szállítás alatt Csongrádról Kiskunfélegyháza–Kecskemét körletébe.²⁷ Az Abonyban levő, két gyalogezred (3. hadosztály) és Csongrád védelmének átvételére rendelt, ugyancsak két gyalogezred (4. hadosztály) az I. hadtestparancsnokság alá volt rendelve. A hadtest vezérkari főnökét, Farkas Jenő alezredest, aki a tiszántúli hadműveleteket kevés szerencsével vezette, Bengyel Sándor századossal, a 6. vörös hadosztály eddigi vezérkari főnökével váltották fel. Steinbrück százados, Vágó hadtestparancsnok katonai tanácsadója és de facto katonai helyettese valószínűleg azért nem tölthette be a vezérkari főnöki funkciót, mert neki is része volt annak az elhirtelenkedett parancsnak a kiadásában, amelynek következtében a 6. vö-

²⁶ Radu Băldescu: Războiul național. Operațiunile din anii 1917, 1918 și 1919. Sibiu 1934, 189–191. Mărdărescu: Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei, 1918–1920. București, 1920, 136, 141–142. I. és 9^a. sz. térképvázlat.

²⁷ A magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok. Bp., 1959, 471. A hivatkozott parancs szerint az I. hadtestparancsnokság székhelyét Ceglédre, a III. hadtest pedig Miskolc környékére tette át. (Ez előbb Nyékládháza, utóbb pedig Kál-Kápolna vasúti állomás volt.)

rös hadosztály messzire előretörvén, a román ellenakció kezdetén kellő támogatás nélkül maradt.²⁸

A románok július 28-án tüntetési célzattal az északi csoport körletében kezdték meg az átkelést: egy különítményük az este befészkelte magát Tiszalöknél, 29-én pedig a 16. román hadosztály két és fél zászlóalja Tiszaladány–Taktakenéz vonalában hozott létre hídfőt. Julier a III. hadtest támogatására azt a parancsot adta, hogy a 6. hadosztály indítsa egyik dandárját Nyékládházára.²⁹ A berakodás meg is kezdődött, ámde július 30-ra virradó éjjel, amikor a 16. román hadosztály csapatai Tiszaeszlárnál és Tiszadobnál is kierőszakolták az átkelést, a Holban-csoport Nagykörűnél hidat vert, és azon gyalogságot és tüzérséget hozott át a Tisza jobbpartjára. Erre a 6. hadosztály már berakodott dandárját visszarendelték a vasúti kocsikból. A III. hadtest védővonalában végrehajtott demonstratív román átkelés tehát nem vont el csapatokat arról a területről, amelyre a román főtmadás irányult.

A főátkelés következtében érdekelt 5. vörös hadosztály parancsnoksága hajnali 3 órakor ezt jelentette az I. hadtestnek (730/1. sz.):

„A II/19. zászlóalj és a XXIX. vadászzászlóalj vonalában ágyútűz, Besenyszöget, Nagykörűt és a 13-as őrházat lövik. A megfigyelő jelenti, hogy az ellenség Tiszabónél a jelek szerint átkelni készül . . . ”

Reggel 5 órakor az 5. hadosztály parancsnoksága telefonon közli: „Jóhátan menekült katonák jelentik, hogy a románok Nagykörűnél géppuskával átkeltek a Tiszán. A lakosság kocsikon menekül. Mivel a hadosztálynak ezen a részen tartalék nem áll rendelkezésre, kérek a 6. hadosztály kötelékéből a 19. ezredparancsnokságnak (álláshelye Jászladány) megfelelő csapatokat rendelkezésre bocsátani. Felderítés céljából lovasok előreküldve. — 5. hadosztályparancsnokság”.

Reggel 5 óra 50 perckor a 19. gyalogezred parancsnoksága jelenti az 5. hadosztályparancsnokságnak, hogy Kőteleknél több román század és géppuskás osztag ájtott a Tiszán, a front Tiszasülytől délre megingott, és a megfigyelő csapatok visszavonulóban vannak. Az ezredparancsnokság mindent megtesz, hogy a visszaözlő katonákat Tiszasüly–Szénás-tanya–Besenyszög vonalában feltartsa. 7 óra 35 perckor a 19. ezred parancsnoka már azt jelenti a hadosztályparancsnokságnak, hogy a II/19. zászlóalj az ellenséges ágyútűzben nagy veszteségeket szenvedett, Tiszasüly és Besenyszög közt üres tér van, a II/19. zászlóalj és a XXIX. vadászzászlóalj között az összeköttetés megszakadt. A gödöllői főhadiszállás délbén azt a jelentést kapta, hogy a „II/19. zászlóalj a Tiszától Besenyszögre vonult vissza, felfogására az intézkedések megtörténtek. Mivel Jászladány felé segélycsapatokat kellett meneszteni, 14 órakor el is indítottak oda három zászlóaljat, de azok igen fáradt csapatok”.³⁰

A hadseregparancsnokság még aznap, július 30-án délelött 5 óra 40 perckor ellentámadásra adott parancsot. Eszerint a 6. hadosztály Jászladány–Zagyvarékas vonalából, az I. és V. hadtest pedig összes rendelkezésre álló erejével Abony körletéből támadjon, a III.

²⁸ Néhai Kerekess József közlése. Kéziratában Werth Henriket, a 7. hadosztály parancsnokát is bírálja.

²⁹ *Liptai Ervin*: 498.

³⁰ *Dr. Szabó László*: A bolsevizmus Magyarországon. A proletárdiktatúra okirataiból. Bp., 1919, 155–157. (Továbbiakban: *Szabó*.) A Jászladány felé irányított három zászlóalj talán a 68. gyalogezred, mert a 2. hadosztály küldte a jelentést.

hadtest pedig minden nélkülözhető erejével Kál-Kápolna–Kisköre vonalából csatlakozzon az ellentámadáshoz.³¹ Ennek megfelelően Vágó hadtestparancsnok az 5. hadosztály 65. dandárát és az 1. tüzérezredet a 6. hadosztály alárendeltségébe helyezte, egyúttal a 6. hadosztály parancsnokát utasította, hogy az ellenség nyugati irányú előnyomulását feltartóztatva, biztosítsa a 2. és 7. hadosztály felvonulását Abonytól Szolnok felé. E két hadosztály Werth Henrik alezredes parancsnoksága alatt vasúton Cegléden át volt Abonyba szállítandó. Feladatuk az volt, hogy a rendelkezésre álló tüzérséggel Abonytól északkeletre, fronttal Zagyvarékasnak úgy csoportosuljanak, hogy a hadosztályok felvonulása után a fő támadási csoport Besenyszög irányában visszaverhesse az ellenséget.³²

Magyar részről a hadihelyzetet július 31-én Cegléden vitatták meg az I. hadtestparancsnokságon. (Kerekess a haditanács lefolyását július 30-ra teszi, de a dokumentumok inkább 31-re vallanak.) Ezen jelen volt dr. Landler Jenő, mint főparancsnok, Kun Béla külügyi népbiztos, a főparancsnok helyettese, az I., II. és III. hadtestek parancsnokai: Vágó Béla, dr. Pogány József (az újjáalakult V. hadtest képviselőjében is), Bokányi Dezső; dr. Hamburger Jenő földművelésügyi népbiztos, végül Julier Ferenc hadsereg-vezérkari főnök is ideutazott. Julier a katonai helyzetről és a csapatok hangulatáról tartott beszámoló után csak két elhatározást tartott lehetségesnek: vagy ellentámadással visszaverni a Nagykörűnél átkelt románokat, vagy visszavonulni Budapest felé. A csapatok csökkent harci értéke alapján az ellentámadás ellen foglalt állást. A második verziót: azaz a budapesti erődvonal mögé való visszavonulást, vagy pedig Budapest kiürítését és a harcok átvitelét azért nem ajánlotta, mert az első kísérlet magával hozta volna Budapest bombázását, a második esetben pedig föl kellett volna robbantani Budapest hídjait. Utána az elnöklő Kun Béla szólalt fel, és szavazásra bocsátotta a kérdést, vajon megkíséreljék még az ellentámadást, vagy pedig adják-e föl a további harcot. Bokányi kivételével az ellentámadás mellett szavaztak, elsőnek Pogány, azzal érvelve, hogy kétségbeesett helyzetben a merészebb elhatározás az előnyösebb. Bokányi is elvben egyetértett, de az ügy politikai jelentősége miatt a teljes Forradalmi Kormányzótanács véleményének kikérését tartotta szükségesnek. Ezután visszautaztak Budapestre. Julier Gödöllőn kiszállt a vonatból, de visszautazás közben meggyőzte Bokányit arról, hogy az ellentámadás nem fog sikerülni. Bokányi erre új tanácskozást kezdeményezett, amelyen Julier nem vett részt, de Bokányitól a tanácskozás után értesült, hogy az ő javaslatára úgy döntöttek, hogy a tanácskormány másnap le fog köszönni. Augusztus 1-én kora reggel, még a lemondás megtörténte előtt, Haubrich népbiztostól két tényleges tiszt jelent meg Gödöllőn, akik bizalmasan közölték Julier-vel, hogy a IV. hadtest a déli órákban puccsszerűen magához akarja ragadni a hatalmat, és ehhez a hadsereg támogatását kéri. Julier azt válaszolta, hogy fegyveres akcióra nem is lesz szükség, mivel a tanácskormány aznap úgyis le fog mondani. Mindenesetre a Miskolcon berakodó 2. dandár csapatait Budapestre irányítja, hogy mint megbízható karhatalom a rendelkezésükre álljon.³³ (A hadseregparancsnokság ezt megelőzően 0 óra 50 perckor intézkedett, hogy a III. hadtest szállítsa a 2. dandárt a hozzátartozó 38. tüzérezreddel és az 1. tüzérdandárt Hatvanba, hogy e csapatokat Jászberénynél az ellentámadásnak északról való támogatása végett kirakathassák.)³⁴

³¹ MVH 1919, 477.

³² Szabó, 158–159.

³³ *Julier Ferenc*: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Magyarság, 1927. július 17.

³⁴ HL TI 50/435. (1. tüzér ddr = 32. és 68. tüzérezred.)

A leköszönés előzménye az volt, hogy Kun Béla Újszászon és Jászládányban fölke-reste a 6. vörös hadosztály csapatait, és további harcra buzdította őket. Szavait fagyos csend fogadta. A katonák kijelentették, hogy nem hajlandók többé harcolni.³⁵ Sikertelenül jártak a többi csapatokhoz kiküldött népbiztosok is, Garbaira a 2. dandárnál még puskát is fogtak.

A 6. hadosztály három gyalogezrede (33., 46., 101.) valamint a 69. tüzérezred két ütege tagadta meg az engedelmisséget, míg a 31. gyalogezred még tartotta románokkal szemben Jánoshidát. Az 5. hadosztály védőszakaszában a román tüzéség hevesen lőtte Szolnokot, amelyet a IV/10. zászlóalj feladott.³⁶ A 6. hadosztály csapatai augusztus 1-re virradó éjjel hagyták ott a frontot (tőlük foglalták el a románok Besenyszögöt), és elvonultak Tápiógyörgye és Tápiószéle irányában. Újszászt a 46. ezred részei még tartották, Zagyvarékast pedig a 65. dandár, a Szolnoktól nyugatra fekvő vasúti töltést pedig a III/10. zászlóalj tartotta. Az abonyi csoport (7. hadosztály) csapatainak hangulata gyengülően volt.³⁷ Ezek közül az eddig politikailag és katonailag százszázalékosan megbízható 1. budapesti vörösezred is megtagadta a harcot, elhagyta nyugati irányban Abonyt, és követelte azonnali visszaszállítást a fővárosba, hogy ottan „tisztá szocialista kormányt” létesítsen.³⁸ Ugyancsak megtagadta a harcot az eddig kiváló 2. dandár is. Az 1. hadosztály balszárnya (9. és 24. gyalogezred, XIII. vadászzászlóalj és a 68. tüzérezred négy ütege) szintén abbahagyta a küzdelmet, és részben parancsnokok nélkül Szerencsről Miskolc felé vette útját.

Július 31-én éjjel tehát az volt a helyzet, hogy a románok elfoglalták Szolnokot, ahonnan arcvonaluk Jászkisér–Jászládány irányában húzódott. Hadműveleteik ezen a napon a következőképpen zajlottak le: a kiskörei védőszakaszt tartó I/19. győri zászlóalj a Demetrescu-csoport, illetve 7. román hadosztály arccal támadó részlegét visszaverte ugyan, de amikor utóbbi három zászlóaljjal Kiskörétől északra mégis átjutott a Tiszán, a győriek csak úgy tudtak kisiklani a teljes bekerítésből, hogy Szunyogpusztán lovakat és kocsikat rekvirálva elmenekültek Jászberény irányában.³⁹ Estére a kiskörei hídfőből a 7. román gyaloghadosztály Tiszanána–Tarnaszentmiklós–Pély vonaláig jutott, a nyomában átkelő 2. román lovasdandár pedig Kál-Kápolna vasútállomás felé menetelt. A Holban-csoport a tiszabői hídfőből a Jászkiséri csatorna vonalát és Jászládányt, a Moşoiu-csoport (1. és 6. román gyaloghadosztályok) pedig az esti órákig Zagyvarékast és Szolnokot 2–2 kilométerre közelítette meg. Magát Szolnokot éjjel a 18. hadosztály két zászlóalja foglalta el.

³⁵ Molnár Miklós: Kassától Koscicéig. Történelmi adatgyűjtemény az 1918–1919 évi forradalom, vörös uralom és a csehszlovák állam megalakulásának idejéből. Kézirat V. 162. Részletesen közzétettem „A 6. vörös hadosztály és vezetői” c. közleményben (Irodalmi Szemle 1969/3). Jász Dezső is írt róla. (Tanácsmagyarországtól a Pireneusokig. Bp. 1969, 48–50.)

³⁶ HL TI 50/444, Szabó 160. (Az a jelentés, hogy a 13. gy. e. három zászlóalja az előzőnapi menetelés után el van csigázva és hangulata nem bizakodó, nem a pozsonyi 13. ezredre, hanem a tiszántúli 31. ezredre vonatkozik. (Felcserélt számok.)

³⁷ HL TI 50/445

³⁸ HL TI 64. doboz, 801/hdm.sz. – Szerényi Simon: Népbiztos futása a frontról . . . (Bp. 1919) 8. – Landler Jenő: A magyar Vörös Hadsereg diadalútja és bomlása. (Új Március, 1926/3–4. sz.)

³⁹ Liptai 505–506, Gőcze Géza–Perepatits Antal: A vörös Győr. Emlékezések és dokumentumok. (Győr 1964) 218–219. (Várad Imre visszaemlékezése.)

Augusztus 1-én a fronton levő csapatok még nem tudhattak a budapesti kormányválságról. Az 5. munkásezred (a 80. dandárt már felváltotta Poroszlónál, parancsnok: Winkler Nándor százados) azt jelentette, hogy járőrjelentés szerint az ellenség Kömlőt megszállotta, Besenyő felé nyomul előre, Laskó patak felé óvatosan közeledik, Lőrincfalva előtt a helyzet változatlan.⁴⁰ Tokajon egy 30 pontonból álló hadihídkészlet az ellenség kezén maradt. Az I. hadtest e nap reggel 7 órakor kelt helyzetjelentése szerint a 6. hadosztály teljesen dezolált állapotban menetelt Tápiógyörgyéről és Tápiószeléről Nagykáta felé. Miután a felzendült 1. budapesti gyalogezred elhagyta Abonyt, ott maradt még a 4. bihari és 28. (volt tengerész) ezred, valamint a 2. hadosztály 68. gyalogezrede és I/30. zászlóalja. A 3. hadosztály és 65. dandár Zagyvarékas északi szegélyétől Steinberger tanya magasságában Zagyva vonalát tartották, észak felé minden összeköttetés nélkül. Gyenge román erők átkeltek Tiszavezsenynél, a 2. vörös hadosztály zöme szállítás alatt volt Szolnok felé (ténylegesen Kecskemét – Kiskunfélegyháza körletében), míg a 4. vörös hadosztály helyzete változatlan volt.⁴¹

Az akkori repülőfelderítés szerint 12 román zászlóalj kelt át 3 üteggel, az irodalom megállapítása szerint azonban jóval több. Habár a 6. vörös hadosztály és 1. budapesti ezred otthagyták a frontot, az ellentámadásra még mindig rendelkezésre állott 23 zászlóalj és 24 üteg. Katonai szempontból jobb lett volna a még megmaradt és harcképes csapatokat Budapest védelmére vonni vissza, mint a Jászság és utána a Tisza vonalának visszafoglalását a román túlsúllyal szemben hiábavalóan erőltetni. Az ellentámadási parancsot azonban nem vonták vissza, Landler hadseregfőparancsnok pedig az 53. gyalogezrednél tett látogatása után Budapesten a tanácskormány és a pártvezetőség reggel 11 órakor megkezdődött közös értekezletére ment, amelyen az a határozat született, hogy a tanácskormány a kilátástalan politikai és katonai helyzet miatt visszaadja megbízatását a budapesti Munkás- és Katonatanácsnak. Ennek ülését délután 17 órára hívták össze, amely a lemondást elfogadta, és megválasztotta a Peidl-féle szakszervezeti kormányt. 23 órakor már indult Kelenföldről az első különvonat, amelyen a népbiztosok egy része Ausztriába menekült. A hadsereg politikai vezetői közül Kun Béla, Landler Jenő, Vágó Béla és Pogány József emigrált a különvonaton, míg Szántó Béla más úton menekült.

E közbevetés után térjünk vissza a front eseményeihez. Reggel 8 órakor a gödöllői főhadiszállás azt a jelentést kapta, hogy az ellentámadás két oszlopban megindult, a déli oszlop (az 53. ezreddel) heves harcok árán elérte Szolnokot, és a városban utcai harcok dúlnak. Az északi oszlop Zagyvarékastól délre elérte Zagyvát, és a déli oszlopot Újszász felé biztosította. Szolnoktól délre a Tisza nem volt megfigyelve, ezért az I. hadtest ezt a feladatot a 2. hadosztály 38. ezredére bízta. A románok a Körös torkolatánál átkelni készültek, és a Tisza túlsó partján beásott vörös századot visszaszorították Csongrád szélére. Ezért egy 15-ös zászlóaljat irányítottak vissza a Csongrádra. Ugyanakkor a nyugat felé visszaözlő 22. csepeli munkásezred és egy 28-as zászlóalj Cegléden való felfogása és gyülekeztetése végett kellett intézkedni. Délőtt 11 órára az 53. vörös ezred a két román zászlóaljat már kiszorította Szolnokról. Az északi oszlop (65. dandár) támadása a 6. román hadosztályt érte, amely átmenetileg Besenyszöget is elvesztette. A Moşoiu-csoportnak ugyan sikerült az északi oszlop csapatait visszanyomni a Zagyva mögé, a patak

⁴⁰ HL TI 64. 801/7 hdm. Távirat a III. hadtestparságnak.

⁴¹ Uo. 801/5 hdm

vonalat azonban szilárdan tartották. A vörös tüzérség intenzív tüzeléssel román erősítéseket Szajolról visszaűzött.⁴²

A Tiszafürednél átkelt 20. román hadosztály 49. dandára, és a Kiskörénél átkelt 2. román lovasdandár felderítő járőrei elérték a Kál-Kápolna és Füzesabony közötti vasúti vonalat, és azt két helyen felrobbantották. A vasúti vonalat helyreállították ugyan, ámde a 2. lovas dandár még aznap 19 órakor elfoglalta Füzesabonyt, és ezzel megszakította az összeköttetést Miskolc és Budapest közt.⁴³ Ezen a napon a 2. vörös dandár szállítás alatt volt Miskolcra Hatvanra, de a vasútvonalnak a Demetrescu-csoport által történt elvágása miatt csak a dandártörzs, 21-es ezredtörzs, egy zászlóalj és egy üteg jutott el Hatvanra. Az ugyanerre nyomuló Holban-csoportot megállítani tehát elméletileg sem volt kívül.⁴⁴ Az 5. munkásezred Poroszlóról Salgótarján felé menekült, a Füzesabonynál tartalékban pihenő 80. dandár roncsai pedig már a román csapatok élei előtt Salgótarján irányában tértek ki. A magyar Vörös Hadsereg parancsnoksága összefoglaló helyzetjelentésében közölte, hogy a románok megszállták Jászapáti, és utasította a csapatokat, hogy a mai kormányválságból kifolyólag mielőbb értesítsék az ellenséget a felajánlott fegyverszünetről.⁴⁵ A helyzetjelentés délből 12 órakor készült.

Márdárescu tábornok aznap elrendelte, hogy a Moşoiu-csoport újra foglalja el Szolnokot és Zagyvarékast, azután pedig zömével Nagykörös – Kecskemét irányába fordulva, szállja meg Duna–Tisza-köz déli részét. A Holban-csoport Ceglédre át támadt Budapest felé, a jobboldalát fedező Demetrescu-csoport támogatásával.

A budapesti IV. hadtest 20 938 puskával és két, hiányos fogatolású tüzérezreddel rendelkezett. A fenti puskalétszámból azonban 13 865 puska esett a vörösőrhadosztály nem kombattáns rendészeti dandárára, amely csak közbiztonsági feladatok végrehajtására felelt meg. Ugyanezen hadosztály karhatalmi dandára harci feladatokra is alkalmas volt, 2023 puskával. Tüzérsége nem volt. A hídfőhadosztálynak volt 5 gyalogzászlóalja, 4 és fél műszaki zászlóalja és 4 légvédelmi ütege, összesen 1843 puskával. A 9. (vasas-) hadosztály 7 zászlóaljban 3200 puskával rendelkezett, azaz 18 zászlóalj 7073 puskával lett volna harcra vethető.⁴⁶

⁴² Kerekess XII. kötet, VII/16, 62–64 és Szabó 170–171.

⁴³ HL TI 64. 801/3 hdm.sz. – A 2. lovasdandár Átány és Kömlő elfoglalása után Besenyőtelek és Erdőtelek érintésével jutott el Füzesabonyra. Ld. az alanti jegyzetet is.

⁴⁴ Liptai 508. Jászkiéért és Pélyt az 1. vadászadosztály, Jászladányt a 2. vadászadosztály, a Holban-csoport lovassága pedig Boldogházát és Tápiószelét foglalta el. A rend kedvéért még megemlítjük, hogy a Demetrescu-csoport 7. hadosztálya augusztus 1-én Heves községet, a 2. lovashadosztály pedig Tápiógyörgyét érte el.

Hogy miért nem vetették be az átkelő románok ellen a Szolnokon állomásozott „Magda” páncélos őrnaszádot, annak egyik oka parancsnokának július 29-én kelt jelentésében megtalálható. A hozzá beosztott tartalék tengerész személyzet hamis nyílt parancssal az ő tudta és engedelmére nélkül Budapestre távozott. A IV. hadtest ezek kinyomozását és forradalmi törvényszék elé állítását kérte. Ld. HL TI 89. doboz, 1097/hdm július 29. (IV. hadtest iratai.)

⁴⁵ MVH 482.

⁴⁶ Kerekess (XI. 139–142) részletezése szerint a vörösőrhadosztály három dandárának összesen öt gyalogzászlóalja volt, de csak per 2–2 század, együttvéve 19 géppuskával, azonkívül 5 zászlóalj és 4 század műszaki alakulat. A vörösőrhadosztály rendészeti dandárának 20, a karhatalmi dandárnak 6 zászlóalja volt. A 9. hadosztálynak június közepén még csak egy tábori taracküteg és 16 aknavetője volt, a munkás tartalékezredek belrend fenntartására szolgáló milíciának feleltek meg.

A hídfőhadosztály szerepével az eddigi irodalomban – Kirschner Béla kivételével – nem nagyon foglalkoztak, de kritikátlanul átvették azt a Breit-féle közlést, hogy július 23-án elrendelték feloszlátását. Ezt a rendeletet ugyanis nem hajtották végre. Igen fontos iratanyagából ugyanis nemcsak az derült ki, hogy gyalogzászlóaljai csak 2–2 századból állottak, hanem az is, hogy a csapatok szelleme kritikus volt. Ime: augusztus 2-án a Fót, Dunakeszi, Alag és Mogyoródon volt 1/1. erődítési zászlóalj és vörösőr-különítmény egy része megszökött, Alsónémetiről és Taksonyból a 202. és 203. zászlóalj Soroksárra ment vissza. Az 1/69. erődítési zászlóalj a kormányváltozást megnyugvással vette tudomásul. A jelentés szerint a politikai megbízott jelenléte a katonák között „nem kívánatos”. Augusztus 3-án hajnali 4 órakor Soroksárra érkezett a 22. munkásezred törzse és két százada, amelyek lefegyverzés végett Csepelre indítottak. Mogyoródról két üteg ugyanebben az időben Budapestre távozott, majd a reggeli kiosztása után az erődítési század maradványa is elment. Fóton a légénység többsége eltávozott, a maradék berúgott. A zendülő légénység lefegyverzésére Dunakesziről vörösőrszakaszt küldtek. (4 óra 25 perckor érkezett jelentés albertirsai harcokból visszaözoñlő csapatokról szól. Ennek hírére a 204. gyalogzászlóalj háromnegyed része eltávozott. A 153. csoportparancsnokság a hídfőhadosztálytól sürgős intézkedést kért. Válasz az iratok közt nem maradt fenn . . .)⁴⁷

Budapest helyőrségére az a feladat várt, hogy a főváros felé özoñlő katonáktól elvegye a fegyvert, és megvédjék a közbiztonságot. A frontról Budapest felé menekülő katonák hangulata éppen olyan háborúellenes volt, mint az őszirózsás forradalom idején. Jelentések jöttek, hogy fosztogatják a raktárakat.

Augusztus 2-ra virradó éjjel 0 óra 40 perckor Haubrich hadügyminiszter közölte a gödöllői főhadiszállással, hogy átveszi a hadsereg főparancsnokságát. Főparancsnokhelyettes nincs, a hadtestparancsnokok és a politikai megbízottak helyeiken maradnak. A hadtestparancsnokok közül azonban már csak Bokányi Dezső maradt vissza, de csapataihoz már nem tudott eljutni. A következő parancsokban a „Vörös Hadsereg” elnevezés már elmaradt. (A Peidl-kormány az államformát is rendeletileg népköztársasággá változtatta vissza.) Ugyancsak Haubrich rendelte el, hogy a magyar hadsereg zászlója ezentúl egyik oldalon vörös, másik oldalon pedig vörös–fehér–zöld. Ha ezt a változtatást anyaghiány miatt nem lehet végrehajtani, a vörös zászló mindkét oldalán nemzetiszínű csík varrandó fel. (Ugyanilyen zászlót tűzött ki a bécsi magyar követség is.) A fölöslegessé vált V. hadtestparancsnokságot feloszlatta, személyzetét pedig az I. hadtest törzséhez rendelte. Bengyel hadtest-vezérkari főnököt, aki „sürgős családi ügy” miatt szabadságot kért, utasította, hogy maradjon a helyén, míg Schwarz Lajos (százados, Schwarz Géza fivére) föl nem váltja.⁴⁸ Utóbbi azonban sohasem foglalta el beosztását, az I. hadtest további jelentéseit vezérkari főnök gyanánt Werth Henrik írta alá.

3 óra 10 perckor hajnalban Haubrich táviratilag közölte az I., II., III. és V. hadtestparancsnoksággal, valamint az 1. dandárparancsnoksággal, hogy „az eddigi helyzet helyébe egy átmeneti kormány lépett, amelynek feladata kizárólag a rend és belbéke helyreállítása és fenntartása” és a „magyar fegyveres erők összes tagjait” a fegyelem és rend fenntartására hívta fel. Pontosan ugyanebben az időben a Hadseregparancsnokság azt a javaslatot küldte Haubrichnak, hogy csak a szociáldemokrata politikai megbízottakat

⁴⁷HL TI 92. doboz, 398–410. (Hídfőhadosztály iratai.)

⁴⁸HL TI 50/471

hagyják meg a csapatoknál.⁴⁹ Azonban a kormányváltás, illetve a tanácskormány lemondásának kihirdetése után mind az I. hadtestparancsnoksághoz, mind pedig az alárendelt (2., 5. és 7.) hadosztályparancsnokságokhoz beosztott politikai megbízottak kivétel nélkül eltávoztak, és csak a beosztott tisztek maradtak a helyükön.⁵⁰

Reggel 6 és 7 óra között az I. hadtestparancsnokság utasítására hadikövetek mentek ki a szemközt álló ellenséges csapatokhoz, és pedig Szolnoktól északra a 7., Szolnoktól Alpárig az 5., Alpártól a Dunáig terjedő vonalon a 4. hadosztálytól, hogy közeledjenek: Magyarországon az antant követelésének megfelelő kormány megalakult, a fegyverszünet megkötésére irányuló lépések már megtették, ezért a harci tevékenységet szüntessék be.⁵¹ Erre a románok azzal reagáltak, hogy a reggeli órákban a 4. lovasdandárjuk Tápiószele felől bevonult Ceglédre, és a fegyverek letételét követelte. Csongrádnál a románok kisebb erőkkel átkeltek a Tiszán, és a város nyugati szélén foglaltak állást. Szolnokkal az I. hadtestparancsnokság összeköttetése már megszakadt, de az ott levő vörös csapatok még tartották magukat. A város csak 15 órakor került a románok kezére, az ott harcolt vöröskatonák pedig részben elszéledtek, részben pedig fogságba estek.⁵²

A Ceglédre bevonult 4. lovasdandár éle még aznap elérte Albertirsát és három biztosító századot Budapest irányába előretolva, Kecskemét felé kanyarodott. A 6. román hadosztály átkelt a Zagyván, Rékastól délre, Abonyon, Nagykörösi és Kecskeméten át vonulva kerítette be az I. hadtest csapatait. A bekerítő gyűrűn kívül maradt és Budapest felé menekülő 6. hadosztályt, 1. gyalogezredet és különböző csapattörödékeket (köztük a Szolnok alól meglépett 1/19. üteget) az 5. és 3. román lovasdandár, valamint az 1. és 2. román vadászadosztály vette üldözöbe.⁵³ Arra a hírre, hogy egy román lovasjárőr már Turáig jutott, délután 16 órakor Gödöllőt kiürítették, és a Hadseregparancsnokságot Budapestre költöztették, ahol a Dorottya utcai Magyar Király szállóban talált otthonra, amelyben egyúttal a IV. hadtestparancsnokság is székel.

Milyen lehetőség volt augusztus 1-én arra, hogy a 6. vörös hadosztály elvonulása következtében keletkezett űrt betömjék, és a románokat Jászapáti-iról a Tisza mögé visszavessék? Ha Cegléd–Abony vonaláról elindították volna a 7. és 2. hadosztály rendelkezésre álló csapatait (4., 28., 68., 30. ezred, 38. ezred részei) Zagyván át Jászapáti–Kisköre felé, találkozhattak volna a visszavonuló 6. hadosztály csapataival, amelyek őket magukkal sodorták volna. Ezért a hadvezetőség ezt a lépést nem merte megkockáztatni, mert ugyanúgy járt volna velük, mint a 22-esekkel. Ezért az utolsó csatában csak a 10., 13. és 53. ezred, valamint a 30. és 68. ezred egyes részei vettek részt, amelyek még hajlandók voltak harcolni. Egy-két kivétellel példásan viselkedett az 5. és 3. hadosztály tűzérsege. Ez azonban mit sem változtatott azon, hogy a románok a szolnoki csatát megnyerték, és mozgékony lovasságuk érdeméből már Budapest előtt állottak.

⁴⁹ Uo. 50/467

⁵⁰ Szabó 171–172.

⁵¹ Uo. és 168–169.

⁵² HL TI 50/472. A 802/9. hdm.sz. alatt kiadott utolsó összefoglaló helyzetjelentés 2-án de. 10 órakor kelt. Eszerint a 2. hadosztály zöme Cegléd–Abony körletében, 15. ezrede Kiskunfélegyházán, 3., 5., 7. hadosztályok Abony–Szolnok–Zagyvarekas körletében, III. hadtest Miskolc–Mezőkeresztes körletében, 4. hadosztály helyzete változatlan.

⁵³ Mărdărescu, 9a. sz. térképvezet.

A román hadsereg bevonulása Budapestre

Budapest lakossága a Peidl-kormány alábbi felhívásából értesült a politikai fordulatról:

„Az antant hatalmai ultimátumot intéztek hozzánk. Követelték, hogy a tanácsrendszer alapján álló kormány helyét más kormány váltsa fel. Ehhez a feltételhez fűzték a béketárgyalások megkezdését.

A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság kormánya úgy látta, hogy ez idő szerint az antant hatalmaival szemben a szívós ellenállás csak haszontalan vérontáshoz vezetne. Ezért letette megbízatását. Az ország ideiglenes kormányzását a Központi Munkástanács megbízásából átvette a fegyelmezett és felfegyverzett magyarországi szakszervezetek vezetőiből alakult új kormány.

Az új kormány az öntudatos, szervezett munkásság erejére támaszkodik. Célja a rend fenntartása és az antanttal való tárgyalások megkezdése.

Kishitűsége nincs okunk. Erősen tartjuk a Tisza-frontot. Itthon is fegyelmezett kitarásra van szükség. Az új kormány bízik abban, hogy a szervezett munkásság nem tűri sem az ellenforradalmároknak, sem a fosztogatóknak garázdálkodását. Meg akarja föltétlenül óvni Magyarország népét a fehérterror pusztításának és a csöcselék rombolásának rémétől. Annak tudatában, hogy a dolgozók tömegei zárt sorokban állanak a kormány mögött, a kormány felhívja Magyarországot, hogy fegyelmezetten várja be az eseményeket, és föltétlenül engedelmeskedjék a kormány rendelkezéseinek. Mindenki maradjon helyén.

A munkástanácsok és egyéb hatóságok szigorúan teljesítsék kötelességeiket.

A rend és a fegyelem megsértőire a kormány teljes erővel fog lesújtani.

A rend és fegyelem fenntartásával az új kormány megbízta Haubrich József hadügyminisztert.

Aki a kormány rendelkezéseinek ellenszegül, a szervezett munkásság akaratával találja magát szemben. Magyarország népét csak a rend, csak a fegyelem mentheti meg a pusztulástól.”⁵⁴

Amint a Peidl-kormány elfoglalta hivatalát, felkérte Guido Romanelli alezredest, a budapesti olasz katonai misszió vezetőjét, hogy táviratilag értesítse a békekonferenciát, hogy követelésének megfelelően a tanácskormány leköszönt, helyette az antant kívánalmának megfelelő kormány alakult, ezért javasolja, hogy a békekonferencia rendelje el Magyarországgal szemben az ellenségeskedések beszüntetését. Az új kormány kéri, hogy a román királyi hadsereg csapatai vonuljanak vissza a Tisza mögé. Romanelli nemcsak hogy eleget tett a kérésnek, hanem a Népszavában az új kormány támogatására is felhívta Budapest és az egész ország lakosságát. Ebben azt is kijelentette, hogy amennyire módjában és hatalmában van, törekedni fog rá, hogy az antant a gazdasági blokád részleges vagy teljes megszüntetésével és a szükséges béke nyújtásával könnyítsen az ország mai helyzetén.⁵⁵

⁵⁴ Dokumentumok a forradalmi munkásmozgalom történetéből 1919–1929. Bp., 1964, 15–16.

⁵⁵ Uo. 17.

A 80. dandár augusztus 2-án Egerből visszavonulva, Vácnál elérte a Dunát. A hadseregpáncsnokság erre utasította a 2. dandárt, hogy a nemzetközi csapatokat lefegyverzés céljából gyülekeztesse Dunakeszin, a IV. hadtestnek pedig meghagyta, hogy erre a célra egy zászlóaljat és egy üteget küldjön Dunakeszire. A 80. dandár lefegyverzése a következő napon tényleg megtörtént.⁵⁶

Az 1. dandár 7–8 zászlóalj és néhány üteg erejű csehszlovák támadással számolt Losoncról Salgótarján felé. Augusztus 3-án jelentette, hogy a Salgótarjánban levő IV. (Pálmay) vadász zászlóaljjal megszakadt a telefonösszeköttetés, a II/3. zászlóaljnál Kosdon ingadozó a hangulat, III/3. zászlóalj Berkenyén megbízhatatlan, műszaki század Budapestre önkényesen útbaindult, a 2/17. és 4/17. ütegek (utóbbi Katalinpusztáról) parancsra Velencére, a Viza őrnaszád és a motorcsónak pedig Budapestre indult. A helyi vörösőrség hangulata erősen forradalmi, tüntetően viseli a vörös sapkarózsákat, tagjai mindenkit inzultálnak, aki a vörös mellett, vagy anélkül nemzeti színeket is hord. A dandárparancsnokság szükségesnek mondta a tetszés szerinti színek viselésének megengedését, vagy a vörösnek erőszakos eltávolítását. A helybeli vörösőrség és a dandárparancsnokság között bekövetkező ellentétek elkerülése végett és a fennálló bizalmatlanság levezetésére szükségesnek tartotta az egységes parancsnokság megvalósítását. A román megszállásról elterjedt hírek hatására a dandár-törzs lovas félszázadának legénysége kijelentette, hogy haza akar menni Lévára. A 80. dandár lemaradt töredékeit Vácon lefegyverezték. Augusztus 4-re virradó éjjel a fél lovas törzsszázad elhagyta a parancsnokságot, és pedig teljes felszereléssel. Az I/3. zászlóalj otthagyta állásait, és Budapestre indult. Vácon Baintner ezredes újonnan alakult karhatalmi osztaga lefegyverezte, és a legénységet csoportonként útnak indította. A többi csapatok délelőtti hangulata arra vallott, hogy szét fognak oszlani.⁵⁷ Ugyanezen a napon Somogyszobon a II/26. nemzetközi zászlóalj legénysége felajánlotta szolgálatait, a szakszervezeti kormánynak hűséget esküdött, hogy minden külső és belső ellenség ellen az utolsó csepp véréig megvédi.⁵⁸ A hadseregpáncsnokság utasította a II. hadtestet, hogy minden Dunántúlra visszavonult, de még fegyelmezetten menetelő katonai alakulatot irányítson Martonvásár–Nagytétény körletébe.⁵⁹

De térjünk vissza a román front eseményeire! Haubrich hadügyminiszter segéd-tisztje útján értesítette Romanellit, hogy a románok már csak 22 kilométernyire vannak Budapesttől, az utóbbi augusztus 2-án reggel Salem olasz hadnagyot Pettinato újságíróval, a Gazetta del Popolo tudósítójával együtt átküldte a románokhoz, hogy értesítse őket a proletárdiktatúra megszűnéséről. Salem hadnagy megbízatásának teljesítése után visszatérve Budapestre jelentette Romanellinek, hogy a románok a tanácskormány leköszönésének hírére azzal reagáltak, hogy Constantinidi tábornok hadosztályát rögtön útbaindították Budapest felé. Romanelli erre Giugni hadnagyot küldte a románokhoz, hogy közölje: Budapesten már nincsen bolsevizmus, tehát nincsen ok a megszállásra sem, ennél fogva tekintsenek el a bevonulástól. Giugni hadnagyot Constantiu ezredeshez, Constantinidi tábornok egyik dandárparancsnokához vezették, aki megígérte, hogy másnap

⁵⁶ HL TI 50/487.

⁵⁷ 80. ddr és I/3. zlj lefegyverzéséről HL TI 50/494 és K. P. emlékezése a Stromfel-gyűjteményben. Továbbiakban HL TI 119. doboz. (III. határvéd ker. parság iratai.)

⁵⁸ HL TI 50/496. A jelentést aláírták: Vitkovics zászlóalj pk., Balogh zlj. segéd, Simon magyar, Weinert orosz, Acedus román és Kovács német századparancsnok, Fridman pol. megbízott.

⁵⁹ HL TI 50/488.

(azaz augusztus 3.) reggelig várni fog, hátha ellenparancsot kap. Romanelli augusztus 2-án éjjel táviratot kapott Clemenceautól, amelyben a békekonzferencia elnöke közölte, hogy az új magyar kormánnyal szemben várakozó álláspontra helyezkednek, a román hadsereget pedig csak arra utasítja, hogy az előnyomulást ott szüntesse be, ahol éppen tartózkodik. (Pichon francia külügyminiszter tényleg küldött ilyen táviratot Bukarestbe.) Romanelli erre azonnal utasította Giugni hadnagyot, hogy e távirat szövegét közölje Constantinidi tábornokkal. Giugni csak augusztus 3-án reggel jutott el Constantiu dandárparancsnokhoz. Constantiu ezredes azt mondta, hogy nem kapott ellenparancsot, tehát folytatja útját Budapest felé. Giugni hadnagy azonban szilárdan ragaszkodott hozzá, hogy Constantinidi hadosztályparancsnokkal beszélhessen. Erre mellé adtak kísérőül egy román tisztet, ennek dacára csak hosszas keresés után jutottak el Constantinidi tábornok tartózkodási helyére. De ott meg Constantinidi jelenlétét mindenáron le akarták tagadni, ezért a Clemenceau-távirat átadása eléggé kellemetlen jelenet volt, és azt a benyomást keltette, hogy a románok késleltetni akarják az előnyomulás beszüntetését elrendelő antantparancs tudomásul vételét.⁶⁰

Augusztus 3-án reggel a 2. román vadászhadosztály elérte Budapest külvárosait. Ugyanakkor indult el a Peidl-kormány hadikövete, dr. Nagyiványi Zoltán követségi titkár fegyverszüneti ajánlattal a román főhadiszállásra. A diplomáciai meghatalmazást dr. Ágoston Péter külügyminiszter, a hadseregparancsnokság részéről pedig Stromfeld Aurél írta alá,⁶¹ aki katonai szakértő gyanánt Schiller Antal vezérkari századost, a főhadiszállás hadművelleti osztályának vezetőjét osztotta be. Schiller százados, sapkáján az eddigi előírás szerint viselt vörös gombot nemzetiszínű szalaggal cserélte ki, de rangjelzését még nem varrta vissza. (A gyorsan pergő események zűrzavarában csak augusztus 5-én értek rá kiadni a rendfokozatok visszaállításáról szóló rendeletet.) Velük ment sajtótudósító gyanánt Feleki Géza, a Világ szerkesztője. A sofőr fehér zászlót tűzött ki az autó hűtőjére, és elindultak az Üllői úton Monor felé. Alig hagyták el Pestet, frontról érkező vöröskatonasággal találkoztak (az 1. gyalogezreddel, amellyel egyidejűleg a Kerepesi úton a 6. vöröshadosztály is beért Budapestre), amelynek körében a fehér zászló félreértést okozott. A katonák ellenforradalmároknak nézték az autó utasait, akik csak nagy nehezen tudták meggyőzni őket, hogy a fehér zászlót a hadikövetek jelvénye gyanánt hordják magukkal. Amikor a katonák megtudták, hogy a románokhoz mennek az autó utasai fegyverszüneti tárgyalások felvétele végett, megnyugodtak és továbbengedték őket. Alig hagyta el az autó Kispestet, Pestszentlőrinc elején román lovasjárőrrel találkozott, amely a parlamenterek zászlójával mutatkozó autót egyszerűen továbbengedte. Néhány száz lépés-

⁶⁰ Kik hozták be a románokat Budapestre, vagy hogyan ütötték agyon Friedrich-Csilléry-Pekár úrék a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot. Egy izgalmas nemzetgyűlési nap eseményei. Bp., 1922, 33–34.

⁶¹ *Kerekess* 1961-ben tett szóbeli közlése (ld. még kézirata XII. kötet VII. rész 16. fejezet 74. o.), hogy magánértesülések szerint Julier az utolsó helyzetjelentés után állítólag elhagyta a főhadiszállást, jóhiszemű tévedésen alapul. Valószínűleg jelentéstételre ment be a fővárosba. Julier szerző birtokában levő levelében azt írja, hogy a Peidl-kormány felkérésére még néhány napig a helyén maradt. Tényleg HL TI 62/273. sz. alatt található 1919. augusztus 4-i keltezésű akta Julier aláírásával a hadseregparancsnokság és IV. hadtestparancsnokság fuzionálásáról. Ebből következik, hogy Stromfeld ezredes mint Haubrich hadügyminiszter katonai tanácsadója működött. Julier közlése szerint augusztus 1-én Stromfeld tényleg megjelent Gödöllőn, tájékoztatást kért, amit meg is adott neki, de a helyzet olyan volt, hogy katonai szempontból már nem volt mit tenni.

sel tovább már nagyobb lovasoszlop közeledett, amelynek élén Rusescu tábornok, dandárparancsnok lovagolt. Nagyiványi Zoltán az autóval megállott, és francia nyelven, „a magyar kormány nevében” szólította meg a román tábornokot. Rusescu tábornok azon kérdésére, hogy milyen kormány nevében jelentkezik, azt válaszolta, hogy Scheidemann-jellegű magyar kormányt képvisel. Rusescu tábornok erre leszállott a lováról, parancsot adott ki, hogy a csapatok egyelőre szüntessék be a további előnyomulást. Nagyiványi most bemutatta neki Clemenceau ismeretes, a román előnyomulás félbeszakítására vonatkozó táviratát. Ezután Rusescu a Nagyiványi-féle küldöttséggel bement egy közeli vendéglőbe tárgyalni, ahol abban egyeztek meg, hogy a román lovashadosztály nem szállja meg Budapestet, a magyar kormány viszont kiküld Pestszentlőrincre egy vezérkari tisztet, akit Rusescu tábornok bevár, és azután vele és segédtisztjével együtt megy tárgyalni Budapestre a továbbiakról. Mivel a vendéglősnek nem volt telefonja, Feleki Géza a közeli Hofherr és Schrantz-gyárba sietett, hogy annak a telefonján keresztül informálja a miniszterelnököt.

Ezek után a magyar hadikövetség folytatta az útját a román főhadiszállásra. Rusescu tábornok kísérőül Anghelescu román huszárhadnagyot osztotta be. Útközben találkoztak Romanelli segédtisztje, Giugni hadnagy autójával, aki közölte velük, hogy Romanelli megbízásából ő is vitt egy példányt a Clemenceau-féle sürgönyből a román csapatokhoz. A fegyverszüneti küldöttség aznap éjjel érkezett meg Ceglédre, ahol a táviratot Moşoiu Traián hadtestparancsnoknak is bemutatták. Innen augusztus 4-én délben érkezett meg Törökszentmiklósról, ahol Márdárescu tábornok főparancsnok azonnal fogadta. Egy órán belül megkapták a fegyverszüneti feltételeket is azzal a kommentárral, hogy azokat csak teljes egészükben elfogadni vagy elutasítani lehet, ellenjavaslatnak helye nincs. Ennek értelmében Márdárescu tábornok azt követelte a Peidl-kormánytól, hogy a hadsereget 15 000 főre csökkentse le, hadisarc fejében pedig szolgáltatssa ki az összes hadianyagot, a vasúti és folyamközlekedési anyag felét, rengeteg gabonát és a marhaállomány tekintélyes részét. Habár Nagyiványinak felhatalmazása volt a fegyverszüneti szerződés aláírására, ezek a súlyos feltételek nyilvánvalóan az ő legpezzsimisztikusabb elképzeléseit is túlhaladták. Ilyen súlyos feltételek elfogadásának ódiumát nem merte magára vállalni, és azt mondta, hogy az aláírás előtt jelentéstétel végett vissza kell térnie Budapestre.⁶² Ehhez Márdárescu hozzájárult ugyan, de jó ürügyet is kapott, hogy Clemenceau tiltó parancsa ellenére folytassa támadó hadműveleteit.

Augusztus 3-án a visszavonulási útjuktól elvágott magyar csapatok helyzete a hadseregparancsnokság tudomása szerint a következő volt: III. hadtest Miskolc–Mezőcsát–Mezőkövesd területén, 5. hadosztály Tápiószecse–Tápiószelei vasúti vonaltól északra a vasúti vonalat bezárólag, ettől délre 3. hadosztály Gomba–Tápiószentmárton vonalig bezárólag. 7. hadosztály Monor–Cegléd körletében, 2. hadosztály ettől délre, 4. hadosztály eddigi körletében.⁶³

Rusescu csapatai visszahagyása mellett tényleg bement a fővárosba autón és a IV. hadtestparancsnokságon Ágoston külügyminiszterrel tárgyalt. Az eredményről a kormány a következő kommunikét adta ki: „Rusescu tábornok kijelentette: azt a parancsot kapta, hogy előnyomulását csak Budapest határáig folytassa. Arra, hogy a várost megszállja,

⁶² Nagyiványi Zoltán: Idegenlégiótól a Szovjetunióig. Bp., 1935, 61–63. l., Nagyiványi Zoltán: A Peidl-kormány tárgyalásai a románokkal. Párttörténeti Intézet Archivuma, TK. 56.

⁶³ HL TI 119. (A III. határvéd kerületi parancsnokság iratai.)

parancsa nincs. Budapest rendjének fenntartásába nem avatkozik bele, ez a magyar kormány feladata. Budapest határáig jött román katonák elszállásolására az a megállapodás történt, hogy a kormány a román katonáknak nem a megszállás, hanem a vendégjog alapján két, a város külső területén levő lovassági kaszárnnyát bocsát rendelkezésre.”

A Rusescuval kötött megállapodást azonban nem tekintette magára kötelezőnek a Constantinidi-hadosztály, amely a 6. vörös hadosztályt követve, a külső Jászberényi útra ért és ragaszkodott a város átadásához. Budapest külső részére néhány ágyúlövést is leadott. Dr. Harrer Ferenc, Budapest akkori polgármestere emlékezéseiben azt írja, hogy augusztus 3-án délután 16 órakor autón jött érte Sajó László mérnök, az egyesült városi villamos vasutak ügyvezetője és Peyer Károly belügyminiszterre való hivatkozással a szocialista pártkörbe vitte, ahol ott találta a kormány tagjait. Dr. Rónai Zoltán belügyi államtitkár közölte vele, hogy mivel a megszálló román sereg a város előtt áll, és a polgármester azonnali megjelenését kívánja, utasítják, hogy menjen ki a külső Jászberényi útra, ahol a pótkávégyár környékén már várják Haubrich hadügyminiszter és román tisztetek. Sajó mérnök társaságában el is indult oda. A tárgyalást vezető román tiszt azt követelte Haubrichtól és Harrertől, hogy egy órán belül kettőjük aláírásával és megfelelő pecséttekkel ellátott okmányt nyújtsanak át, hogy Budapestet átadják. Közben értesültek, hogy Kispestről Rusescu tábornok már bement a városba, hogy ott a IV. hadtestparancsnokságon tárgyal, mire Haubrich, Harrer és a Constantinidi-hadosztály tisztje (egy százados) tudomásul vette, hogy a tárgyalás kimenetele szerint a város átadására nem kerül sor. Másnap azonban Constantiu ezredes – az a dandárparancsnok, akinek nevével már találkoztunk – Harrerért küldött egy román lovassági hadnagyot, azzal az üzenettel, hogy a város pecsétjét és papírost hozzon magával. Constantiu dandára a Fehér útnál táborozott. A polgármestert bevezették a Fehér út és Kerepesi út sarkán állott házikó kicsiny szobájába, ide jött be a dandárparancsnok is több tiszttel. Hogy ezután mi történt, azt mondja el maga Harrer Ferenc:

„A parancsnok, a monoklis Constantiu ezredes, a többi tiszt gúnyos mosolygása közepette, azt a kívánságot intézte hozzám, jelentsem ki írásban, hogy a város a román hadsereg számára szabad.

Azzal igyekezett megnyugtatni, hogy ők a mi érdekünkben jöttek(!), és csak át akar vonulni a városon a budai oldalra, ahonnan továbbmennek.

Természetesen szabadkoztam, hivatkoztam Ruscescu (sic!) tábornokkal kötött megállapodásunkra, mire az ezredes gúnyosan azt felelte, hogy ő arra nem ad semmit! Ezt az ügyet vele kell elintézni!

Kijelentettem, hogy nincs jogom a kormány hozzájárulása nélkül az átadásba belemenni, mire a válasz az volt, hogy őt a kormány nem érdekli, neki csak a polgármester aláírása kell. Cédulát tett elém, amelyen román és német nyelven a következő szöveg állt:

»Ma 1919. augusztus hó 4-én 9 órakor Constantiu ezredes dandára Budapestre érkezett; a város szabad a román hadsereg részére.«

Én ismételten tiltakoztam az aláírás ellen, amire az ezredes éles hangon kijelentette, hogy akkor viselni fogom a következményeket. Ebben a kritikus pillanatban azonban az a gondolata támadt, hogy a nyilatkozatot gépirással, rendes ívpapíron kell kiállítani, arra utasított, hogy evégből egy mellém adandó tiszttel menjek be a hivatalomba. A tiszt, ugyanaz, akivel a megelőző napon már találkoztunk, jóindulatú, rokonszenves fiatalember volt.

A csapdából megmenekülve, nem a városházára, hanem a hadtestparancsnoksághoz irányítottam az autót. Itt kísérőmet addig foglalkoztatták, míg a további teendőket megbeszélhettem Haubrich hadügyminiszterrel és Ágoston külügyminiszterrel.

A hadügyminiszter leküldte hozzám Stromfeld ezredest, vezérkari főnökét, a külügyminiszter pedig azt mondta, hogy azonnal keressem fel a Dunapalota szállóban az antantmisszió képviselőjét, Romanelli olasz ezredest (sic), aki akkor éppen Ágostonnál volt, és akivel ő az esetet már megbeszélte.

Romanelli azt tanácsolta, üzenjem meg a román parancsnoknak, hogy mivel Clemenceau sürgőnye szerint a román csapatok kötelesek abban a helyzetben megállni, amelyet augusztus 2-án elfoglaltak, nem vagyok abban a helyzetben, hogy a kívánt nyilatkozatot kiállítsam. Ugyanez volt Stromfeld véleménye is. Szóba került, hogy az üzenetet Romanelli is írja alá.

Ezt a megoldást azonban, amellyel az előzmény után nyílt konfliktusba kerültem volna a román parancsnokkal, veszedelmesnek találtam magamra, mind a városra nézve. Ezért úgy véltem, helyesebb a további tárgyalást a katonai vonalra áttérlni. . . Stromfeld ezredes vállalkozott is azután arra, hogy a velem küldött tiszttel kimegy a román parancsnokhoz. Kísérőm ezt a megoldást tudomásul vette, és egyúttal azt is, hogy ezzel az én kimenetelem fölöslegessé vált.

Délelőtti a román csapatok bevonultak a városba, és azt ténylegesen megszállták. A városi hatóság részéről azonban a kívánt átadás *n e m t ö r t é n t m e g*.⁶⁴

A román megszállás bekövetkeztéről Stromfeld Aurél a következőket írta:

„Augusztus 4-én a kora délelőtti órákban világossá vált, hogy a párizsi Nagykövetek Tanácsa (elírás – helyesen a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa) messze van, a románok csapatai azonban közel vannak Budapesthez, és hogy a diplomácia a főváros megszállását nem tudja megakadályozni, egyéb erő kifejtéséhez pedig az előfeltételek hiányzanak. Tehát a fővárosnak a románok által való megszállása be kellett hogy következzen. Délután körülbelül két órákor egy román vezérkari tiszt érkezett meg a parancsnoksághoz (ez más tiszt volt, nem az, aki Harrert kísérte – szerző megjegyzése), és a hadügyminisztert fölkeresve, felszólította azt, hogy mint a hadügy vezetője délután négy órákor jelenjék meg a város polgármesterével az Üllői úton, Kispest északi szegélyén, és ott a román hadvezetőségnek adják át a várost. Engem Haubrich hadügyminiszter fölkerített, hogy kísérjem el erre a nehéz útra. Délután négy órákor mi ketten és a főváros akkori polgármestere egy tolmács kíséretében megjelentünk a kijelölt helyen. A műúton számos tiszt fogadott, a műút mindkét oldalán román gyalogság volt folsorakoztatva pihenő helyzetben. Megérkezésünkkel Holban román tábornok indította meg a tárgyalásokat, ki magát mint Budapest kinevezett városparancsnokát mutatta be. Rövid várakozás után megjelent a román hadsereg parancsnoka, Mărdărescu tábornok is vezérkari főnökével.

Holban tábornok kijelentette, hogy Budapestet megszállják, és a várost birtokukba veszik. Haubrich unszólásomra tiltakozott ezellen, hangoztatván, hogy a Nagykövetek Tanácsától kapott utasítás szerint a románoknak az augusztus 2-án délután 6 órákor elért vonalnál tovább nem szabad előnyomulniuk, Budapesten megszűnt a Tanácsköztársaság, és jelenleg szociáldemokrata minisztérium vezeti az ügyeket, mely koalíciós miniszté-

⁶⁴ *Harrer Ferenc*: Egy magyar polgár élete I. Bp., 1968, 419–425. (Továbbiakban: *Harrer*.)

riummá fog átalakulni. Természetesen, a szavak nem hatottak. Nevezett tábornok a következőket követelte:

- a) garanciát, miszerint fegyveres ellenállásra nem fog a román erő találni, egy-szersmind kijelentette, hogy az első fegyveres ellenállásnál bombáztatni fogja a várost,
- b) az összes Budapesten levő katonai erő a laktanyákban maradjon, miután a románok lefegyverzik azt,
- c) a rendőrség szintén szolgáltatassa be fegyvereit,
- d) a román városparancsnokság részére azonnal adjanak át megfelelő épületet,
- e) a közigazgatást a román városparancsnokság felügyelete alatt a magyar hatóságok kötelesek ellátni.

Miközben ezek a tárgyalások folytak, a román gyalogság megindult a város felé, és én ott álltam azon a helyen, ahol mint gyermekiű első katonai gyakorlataimat végeztem, román tisztek által körülvéve. Holban nem adott sok gondolkodási időt, sok mondanivalónk nem volt, hiszen erő nem volt a kezünkben.

* Vae victis! *

Midőn tudomásul vettük a feltételeket, és Haubrich megígérte, hogy mindent megtesz, hogy a most már fölösleges vérontást elkerülje, ismét a városba mentünk autónkon. Az élen levő román csapatokat a Kálvin térnél értük utól, és a román tiszteket virágokkal láttuk földiszítve, amelyeket az útvonalon kaptak. Ez volt a legrettenetesebb, amit megéltem, mert egy időre elvesztettem hitemet mindenben.⁶⁵

Haubrich később elmondta Harrenek, hogy Holban tábornok a Kispestnél lefolyt átadási tárgyalások folyamán azzal állott elő, hogy túszoikat fog szedni, azzal az elhatározással, hogy minden román katona életéért öt magyar túszonelete a zálog. A túszszedés elkerülése végett Haubrich a Vörös Őrség leszerelését ajánlotta fel, amely megoldásba a tábornok bele is egyezett.⁶⁶

Haubrich még előző nap este 21 óra 15 perckor parancsban elrendelte mindennemű csapatszervezés és toborzás megszüntetését. Amint a románok bevonulása megkezdődött, egyes csapatok elmenekültek a Dunántúlra, ahol vagy a nemzeti hadsereghez csatlakoztak (5/38. üteg, valamint a Lasalle-laktanyából a Hódy-féle székely pótzászlóalj), vagy pedig feloszlottak. Egy ideig Martonvásár környéke tele volt bujkáló vöröskatonákkal.

A románok bevonulása Budapestre – mint már említettük – augusztus 4-én 16 órakor kezdődött meg, a Rákóczi úton, Baross utcán és az Üllői úton szinte egyidőben jelentek meg. Elöl mindenütt lovas kürtösök haladtak, utánuk lovasok következtek, majd a trén hosszú kocsisorai. A bevonulás 20,45 órakor ért véget, a csapatok kaszányákban és iskolákban helyezkedtek el. A késő esti órákban már román gyalog- és lovasjárőrök cirkáltak az utcákon, a rendőrségtől lassanként mindenütt átvették a biztonsági szolgálatot. Estére a Vörös Őrséget teljesen lefegyverezték, megszállták az összes pályaudvarokat, a József- és Teréz telefonközpontot. Budapest városparancsnoka, Holban tábornok a Hungária szállodában rendezte be főhadiszállását.⁶⁷

⁶⁵ *Stromfeld Aurél: Népköztársaság és Tanácsköztársaság Magyarországon. – A románok bevonulása Budapestre 1919. augusztus 4-én. Független Szemle 2. évf. 1922, 12. sz. 289. – Harre emlékezéseiből az tűnik ki, hogy ő a Kispesten történt átadásnál nem volt jelen. Stromfeld nem is mond nevet, aki Haubrichkal és vele kiment Kispestre, az vagy Bódy Tivadar polgármester, vagy Folkusházy, esetleg Déri alpolgármester lehetett. A tolmács valószínűleg Szász Géza volt.*

⁶⁶ *Harre* 426.

⁶⁷ *Breit: V. kötet, 448.*

A magyar hadügyminisztérium egyik első intézkedése a románok bevonulása után az volt, hogy elrendelte a laktanyákban levő legénységnek fegyvertelenül való hazabocsátását, nyilván azért, hogy ne kerüljenek hadifogságba.⁶⁸ A leszerelési parancsot a következő címre küldötték meg: hídfőhadosztály, 9. vasashadosztály, rendőrfőkapitányság, mint a vörösőr-hadosztály jogutóda, városparancsnokság, a gyári munkásezredek felügyelősége, hadihajós főparancsnokság, 2. dandárparancsnokság és az „eddig hadseregparancsnokság”. (Azok a szakírók, akik a hídfőhadosztálynak július 23-án elrendelt feloszlatásáról beszélnek, elnézték, hogy ezt a parancsot a román bevonulásig nem hajtották végre!) A 6. hadosztály és 2. dandár Budapestre jutott részlegének állománya, mivel megszállott területről való volt, zömében együtt maradt és fogságba jutott.

Guido Romanelli alezredes legelső dolga volt, hogy megjelenjen a román városparancsnokságon, és tiltakozását jelentse be Budapest román megszállása ellen. Holban tábornok hűvösen fogadta, kijelentve, hogy mint szövetségesek egymás segítségére vannak utalva, de ő maga csak felettéseiől fogad el utasításokat. Romanelli ezzel a gesztusával magára vonta a román hadvezetőség neheztelését. Vezető szerepe is megszűnt, mert Mombelli tábornok személyében az olasz katonai misszió élére nála magasabb rangú vezető került.⁶⁹

Stromfeld és Breit közlése, hogy a román csapatokkal együtt Márdărescu tábornok is bevonult Budapestre, sőt Stromfeld szerint jelen volt a főváros átadásánál, nyilvánvaló tévedés. A hadműveletek irányítása miatt Törökszentmiklóson volt lekötve, és csak napokkal később költözött Budapestre, ahol az éppen elkészült Gellért Szállóban nyitvatartott magának lakosztályt. Stromfeld valószínűleg Nicolăescu tábornokkal tévesztette össze, akiről Harter azt írja, hogy Haubrichnak gratulált azért, hogy az utolsó napokban a városban nagyszerűen fenn tudta tartani a rendet. Ezzel akaratán kívül dezavualta Holbant, aki a bevonulás után azt fejtegette, hogy ő hadsereggel küzdött, miután az megsemmisült, katonai feladatát befejezte, Budapestet pedig csak azért szállta meg, hogy a nyugalmat és az újjáépítés lehetőségét megadja a fővárosnak.⁷⁰ (A nyugalom megvolt, még abba sem köthetett be Holban, hogy a lakosság egyes csoportjai a nemzetiszínű, mások pedig a vörös zászló mellett foglalnak állást. Haubrich és Stromfeld egyetértőleg mind a két zászlót bevonatták.)

Nem lesz érdektelen, ha közzétesszük annak a táviratnak a szövegét, amelyet a francia külügyminiszter augusztus 3-án 23 órakor küldött a bukaresti francia követnek, sürgős jelleggel: „Közöltem Önnek azt a szikratáviratot, amelyet a békekonferencia elnöke a budapesti olasz katonai misszió parancsnokához intézett. E közlés rendelkezéseinek megfelelően, amely a szövetséges és társult hatalmak Legfelsőbb Tanácsának határozatát tartalmazzák, szíveskedjék a legsürgősebben követelni a román kormánytól, hogy csapatait állítsa meg azokban az állásokban, amelyeket jelenleg elfoglalnak. Értesítsen eljárásának eredményéről.”⁷¹

⁶⁸ HL TI 50/506. (Vö. *Gratz Gusztáv: A bolsevizmus Magyarországon*, Bp., 1920, 290.)

⁶⁹ *Guido Romanelli: Nell Ungheria di Bela Kun e durante l'occupazione militare romana (Udine 1964) c. emlékirataiban a 255–328. oldalon foglalkozik ezekkel az eseményekkel. Recenziója Gábor Sándornétól, Párttört. Közlemények 13. 1967. 3. 158–161.*

⁷⁰ Harter 427. Holban az államrendőrség újjászervezését is kívánta Haubrichtól megbízható személyekből (értsd: nem kommunistákból), amely esetben hajlandó volt az őrszemélyzet f e l é t fegyverrel ellátni.

⁷¹ Breit V/448. 1.

Augusztus 4-én még a következő jelentések futottak be a hadseregparancsnokság Dorottya utcai épületébe:

Werth Henrik alezredes, az I. hadtest vezérkari főnöke telefonon jelenti, hogy a románok „megőrzés alá” vették a csapatokat, fegyvert, felszerelést és tüzérséget elszállítanak, csak a hadtestparancsnokság és a 7. hadosztály-parancsnokság személyzete mozog még szabadon; délután odaérkezik Moşoiu román hadtestparancsnok, akit rá akar bírni, hogy a tisztek és a parancsnoksági személyzet hazatérhessenek. Információt kér a fegyverszünettel kapcsolatban, mert teljesen tájékozatlanok.⁷² Werth augusztus 2-án olyan egyezményt kötött a románokkal, hogy az I. hadtest csapatait az alárendelt parancsnokságok révén lefegyverzi, amelyek zárt csoportokban együtt tartva várják meg a végleges fegyverszünet kihirdetését. A feltétel betartása esetén román részről garantálták, hogy a lefegyverzett emberek nem jutnak hadifogságba. A volt tisztek és volt csendőrök fegyverzetüket megtarthatták.⁷³

Kőbányáról jelentik a főhadiszállásnak, hogy a románok felrobbantották a vasúti pályatestet, a 31. gyalogezredből foglyokat ejtettek, Rákoson az őrszolgálatot teljesítő rendőrzászlóalj 74. századát a románok szétverték, több rendőrt lelőttek. A 6. vörös hadosztály parancsnoksága jelenti, hogy csapatait augusztus 5-től nem tudja élelmezni, mert a románok Kőbánya alsó pályaudvaron lefoglalták a hadosztály ellátó hivatalát, a személyzetet elzavarták, a felvételező csapatokat pedig visszaküldték. A 101. gyalogezred egyik zászlóalja a volt 1. honvédgyalogezred laktanyájában volt elhelyezve, ennek az összes vonatát a mozgó konyhával és az emberek holmijával a románok lefoglalták. Augusztus 5-re virradó éjjel román csapatok megszállták a magyar városparancsnokságot, ekkor Horváth alezredes városparancsnokkal „nem kielégítő módon” bántak, egy oda beosztott tizedest kiraboltak és megverték.⁷⁴ A zalaegerszegi határvédparancsnokság azt jelentette, hogy az antant augusztus második felében általános támadást tervez (ezt a főhadiszálláson már régen tudták), és hogy Radkersburgból Zalaegerszeg felé erős nyomás várható.⁷⁵

A II. hadtest parancsnoksága jelentette, hogy a 8. hadosztály csapatai elhagyták a hajmáskéri tábort és hazaindultak. Ezek közül a 17. gyalogezred csapatai gyalogmenetben beérkeztek Székesfehérvárra.⁷⁶

A Mittelhauser-féle pozsonyi hadtestparancsnokság augusztus 4-én 22 óra 20 perckor távirati jelentést kapott az Ipoly-vonalt őrző 21. csehszlovák dandárparancsnokságtól, hogy a románok bevonultak Budapestre, sőt az 5. lovasdandár Constantiu ezredes parancsnoksága alatt átkelt a Dunán. (Budapestre az 5. és 3. lovasdandár, valamint az 1. és 2. vadászadosztály csapatai vonultak be, sőt átmenetileg más csapatok is ott állomásoztak.) Az új kormány és a románok még nem urai a helyzetnek a fővárosban, a burzsoázia és a munkásság egyetértőleg azt kívánják, hogy a csehek (eredetiben is így) szállják meg Budapestet, mert a román hadsereg brutálisan bánik a lakossággal.⁷⁷

⁷²HL TI 50/501.

⁷³Bővebben lásd *Kirschner Béla*: A Tanácsköztársaság kormányzótanácsa lemondásának hatása a frontvonal mentén. Századok 102. 1968. 3–4. 439.

⁷⁴HL TI 50/501.

⁷⁵Uo. 50/508.

⁷⁶Uo. 50/507.

⁷⁷Vojensky historicky ustav Praha (Prágai Katonai Történelmi Levéltár – továbbiakban VHU) 1919-es Mittelhauser-csoport iratai 8. doboz, 6/8. sz. A távirat feladója Stulpa őrmester. (A román

Augusztus 5-én délután dr. Nagyiványi Zoltán hadikövet visszaérkezett Mărdărescu tábornok fegyverszüneti feltételeivel és azon üzenetével, hogy aznap este 22 óráig választ vár. Ha a magyar kormány a feltételeket el nem fogadja, akkor a román főparancsnokság folytatni fogja a hadműveleteket, és katonailag meg fogja szállni az egész országot. Nagyiványi megjelent a minisztertanács aznapi ülésén, referált küldetéséről és azt indítványozta, hogy mivel fegyveres erő már nincs, a kormány teljesítse a román követeléseket, mivel az aláírás árán legalább el lehetne kerülni az ország megszállását. A minisztertanácsi ülésen jelen volt dr. Marschall Pál egyetemi tanár is, mint fegyverszüneti szakértő.⁷⁸ A minisztertanács azonban a román szuronyok árnyékában sem volt hajlandó elfogadni a Mărdărescu-féle fegyverszüneti diktátumot. Azzal az érveléssel, hogy ellentmond az 1918. november 13-án aláírt belgrádi egyezménynek, az antanthoz fellebbezett: az elutasító jegyzéket átadta az időközben Budapestre érkezett Reginald Gorton angol tábornoknak. (Gorton tábornok 1921-ben tagja volt a Burgenland átadását és a soproni népszavazást végrehajtó tábornoki bizottságnak is.) Nagyiványi követ pedig azt az utasítást kapta, hogy a döntést Mărdărescu tábornoknak Törökszentmiklóson adja tudomására. Mărdărescu tábornok az elutasító válasz átvétele után kijelentette: „Mondja meg, követ úr, a kormányának, hogy vonja le ebből a konzekvenciákat, mert én levonom a magamét.” Mire Nagyiványi Zoltán visszatért Budapestre, a Peidl-kormányt egy ellenforradalmi puccs már eltávolította, ezért jelentését az új külügyminiszter, Tánczos Gábor ezredes vette át.⁷⁹

A hadseregparancsnokság megszüntetéséről Haubrich hadügyminiszter augusztus 5-én a következő rendelkezést adta ki:

„A románokkal kötött megállapodás értelmében az ellenségeskedések az egész vonalon beszüntetendők. A hadrakelt sereg részei ezentúl a Hadügyminisztériumnak vannak alárendelve. A Hadseregparancsnokság feloszlik és Budapesten Dísz tér 5. sz. alatt felszámol. Haubrich hadügyminiszter s. k.”⁸⁰

Augusztus 6-án feloszlatták a IV. hadtestparancsnokságot is, az iratokat pedig a Hadügyminisztérium 58. osztályába szállították fel.⁸¹ A dunántúli II. hadtestparancsnokság még egy hétig működött, amikor is Horthy Siófokra érkezve feloszlatta.

A román megszállás hírére augusztus 4-én este 22 órakor Böhm Vilmos bécsi magyar követ a Peidl-kormány és gróf Bethlen István, a szegedi kormány megbízottja a bécsi angol katonai misszió (Cuninghame ezredes) hivatalában találkoztak. Cuninghame ezredes egységes magyar kormányt akart létrehozni, arra hivatkozva, hogy ha magyar területen két kormány működik, a békekonferencia egyiket sem ismerheti el. Cuninghame ezredes azt javasolta, hogy a szegedi kormány két tagja lépjen be a budapesti kormányba. Böhm Vilmos ebbe készséggel belement volna, mivel még így is tíz miniszteri tárca maradt volna az eredeti Peidl-kormány rendelkezésére. Bethlen ehhez nem akart hozzájárulni, ő olyan kormányt javasolt, amelyben a polgárság, parasztság és munkásság egyenlő arányban lett volna képviselve. (Egyik félnek sem volt közömbös, hogy milyen összetételű

királyi hadsereg túlkapásairól naplójában *Ágoston Péter* is említést tesz – ld. Párttörténeti Közlemények 1963. 2. 157–160.)

⁷⁸ Nagyiványi Zoltán Oberschallt ír, azonban HL TI 50/491 sz. alatt őrzött okmány szerint a helyes név Marschall.

⁷⁹ Ld. a 69. jegyzetet.

⁸⁰ HL TI 62/280 1197 (hdm/IV.htp.) – másolta Incze Kálmán.

⁸¹ Uo. 62/281 1199/hdm IV. ht. Aláírta Balassa ezredes.

kormány vezesse az ország ügyeit a nemzetgyűlési választások eldőltségéig.) Végül is Böhm javaslatára abban egyeztek meg, hogy Gorton angol tábornokot felkéri, hogy azonnal utazzon Budapestre, elsősorban a további román atrocitások megakadályozása végett, a szegedi kormány vissza fogja tartani csapatait, hogy a polgárháborút elkerüljék, a tanácskozás egyelőre titokban marad és legkésőbb három napon belül a svájci emigrációból hazakészülő Garami Ernő és egy polgári politikus bevonásával új megállapodás céljából összeülnek. Augusztus 5-én Cuninghame ezredes értesítette Böhmöt, hogy az antant tudomást szerezve a budapesti román túlkapásokról, négy antanttábornokot küldött Budapestre, hogy vegyék át a román csapatok fölötti parancsnokolást, és biztosítsák Budapest nyugalma és élmezését.⁸² Ez a második tárgyalás azonban a Friedrich–Csilléry puccs megtörténte után elmaradt. Erről mind Romanelli alezredesnek, mind pedig a román városparancsnoknak előzetes tudomása volt, amikor a puccs vezetői tervüket közölték velük, azt formailag ellenezték, de egyébként semlegesek maradtak. A délután 17 órakor a Várba rendelt román zászlóaljnak, amely a Szent György téren a miniszterelnökség előtt helyezkedett el, az volt az utasítása, hogy viselkedjen semlegesén, s csak akkor lépjen közbe, ha a fehérterroristák bántalmaznák a kormány tagjait.⁸³

Harrer aznap Holban tábornoknál amiatt interveniált, hogy egyetemi hallgatók román katonák asszisztenciája mellett eltávolították a városházáról, sőt részben le is tartóztatták az előző rezsimben exponált és zsidó tisztviselőket. Holban kijelentette, hogy ezt magyar belügynek tekinti, és az általa már elismert államrendőrség feladata eldönteni, hogy kit kell letartóztatni. Ezt a dodonai kijelentését Peyer Károly belügyminiszter előtt is megismételte. Az ügy megbeszélése végett Peyer és Harrer a rendőrfőkapitányságra ment, amely ekkor már az ellenforradalmárok birtokában volt. Ott mindkettőjüket letartóztatták, és Peyer elé lemondási nyilatkozatot tettek, amelynek aláírását megtagadta.⁸⁴ 19 órakor kezdődött meg a Peidl-kormány utolsó ülése. 20 órakor a puccsisták rendőri karhatalommal érkeztek a miniszterelnökséghez, amely a Sándor-palotát körülzárta, a szolgálattevő őrseget ellenállás nélkül lefegyverezte, majd dr. Csilléry András vezetésével katona- és rendőrtisztek, detektívek és rendőrök tódultak be a minisztertanács üléstermében. Egy másik csoport Schnetzer Ferenc tábornok vezetése alatt a hadügyminisztérium megszállását hajtotta végre, később ő is megjelent a Sándor-palotában. A Peidl-kormány Csilléry felszólítására a fegyveres kényszer hatása alatt leköszönt, azután pedig a következő napra virradó hajnali 3 órakor a lemondatott szociáldemokrata minisztereket román katonai fedezettel szállították lakásaikra.⁸⁵ A puccsba beavatott József főherceg pedig előző évi homo regiusi megbízására hivatkozva kinevezte a Friedrich István-féle ellenforradalmi kormányt.

A románok sikeres Duna–Tisza-közi hadműveleteik eredménye gyanánt szállták meg Budapestet és nem azért, mintha a Friedrich-féle ellenforradalmi csoport behívta volna őket. Diamandi román diplomata maga vallja: „Azért kellett bevonulnunk Budapestre, hogy letörjük a fölébredő magyar sovinizmust, amely ránk nézve zavarokat okozhatott volna.” Úgyszintén cáfolja, hogy ők segítették volna hatalomra az ellenfor-

⁸² Böhm Vilmos bécsi követ jelentései a Peidl-kormányhoz és Ágoston külügyminiszterhez. Párttört. Közl. 1960. 4. 199–204.

⁸³ Kik hívták be a románokat Budapestre 49.

⁸⁴ Harrer 430–431.

⁸⁵ Uo. 157.

radalmi kormányt, ezzel az indoklással: „Mit tudtuk, hogy a Habsburg főherceg (József) a román fronton az osztrák-magyar haderők parancsnoka volt, ismertük házának tradícióit, és sovíniszta érzelmei az antant előtt sem voltak ismeretlenek. Nem volt érdekünk tehát, hogy őt hatalomra segítsük.”⁸⁶ Pusztá feltevés, hogy a Friedrich-féle ellenforradalmi csoport hívta be a románokat Budapestre. Ha Friedrich politikai ellenfeleinek ez az állítása megfelelne a valóságnak, akkor a románok maguk hozták volna nyilvánosságra a kompromittáló adatokat. Ők eleve a román–magyar perszónalunio gondolatával jöttek Budapestre, ami elfogulatlan antantpolitikuskok véleménye szerint a megmaradt magyar területnek Romániába való beolvasztását jelentette volna a román király jogara alatt. Ennek a gondolatnak egyes erdélyi származású politikuskok közt tényleg akadtak hívei, Friedrich viszont ellenezte. Emiatt Friedrich és Mărdărescu között annyira elmérgesedett a viszony, hogy utóbbi szabályosan le is akarta tartóztatni. Ez azért nem sikerült, mert Bandholtz amerikai tábornok antantőrséget rendelt a miniszterelnökség elé.

A román királyi hadsereg eleinte erősen kommunistaellenes magatartást tanúsított, a kommunistákat nagy buzgalommal összeszedték, az általuk különböző helyeken kivégzett emberek száma 647 volt.⁸⁷ Ezek közül Monoron 53 fogoly vöröskatonát megtorlasként lőttek agyon azért, mert amikor az 5. sz. vörös páncélvonatnak sikerült a román bekerítő gyűrűből Budapest felé kitörnie, az elfogását megkísérülő román osztag katonái közül kettőt tűzharcban agyonlőtt.⁸⁸

Augusztus 8-án a románok befejezték a Cegléd–Abony–Kecskemét–Kiskunfélegyháza körletében és Miskolcon körülzárt vörös csapatok lefegyverzését, a budapesti helyőrségről nem is szólva. Fogságba esett az I. hadtestparancsnokság, az 1–5. és 7. hadosztály, összesen 1235 tiszt és 40 000 légénységi állományú katona. Zsákmányoltak 348 különböző űrméretű löveget, 2 db 305 mm-es ágyút, 52 000 puskát, 4316 karabélyt, 579 revolvert, 190 géppuskát, sok ezer kardot és törst, valamint nagy mennyiségű különböző hadianyagot, közte 87 repülőgépet.⁸⁹ Schnetzer tábornok, a Friedrich-kormány hadügyminiszterének hivatalbalépése után a magyar hadügyminisztérium majdnem összes telefonjait, sőt a Hughes-távírógépeket is leszerelték, utóbbiakat azonban másnap az angol

⁸⁶ „Kik hívták be a románokat... 86. l. A Csilléry által említett „Dicsőséges lapok Tiszától Budapestig” c. mű pontos bibliográfiai adatai: Pagine de glorie dela Tisa la Budapesta. Cu colaborarea d-lor: N. Iorga, Gen. Mărdărescu, C. Diamandi, Octavian Goga etc. Cuprinzând: O expunere a luptelor cu Ungurii, hărți, vederi, proclamații, documente. Bucuresti 1920, 48 l.

⁸⁷ Ezek közül a Tanácsköztársaság idejében 590. Legtöbb Jász–Nagykun–Szolnok megyében: 200, Hódmezővásárhelyen 66 (ebből 56 géppuskával), Mesterszálláson 32 stb. (Rumänien und der Bolschewismus in Ungarn. Bp., 1943, 31.)

⁸⁸ Cegléd (szerk. Kolofont József. Magyar Városok Monográfiája, Bp. 1931), 384. l. Idézett forrás szerint ezt a tömegkivégzést egy román tábornok rendelte el, akinek a nevét nem közli. A kivégző osztag elé 54 vörös katonát állítottak, egyet azonban nem ért halálos lövés, éjjel pedig magához térve sikerült elmenekülnie. Az exhumálás alkalmával 53 halottat találtak, közülük 15 személyazonosságát sikerült megállapítani. Koréh E. viszont csak 32 kivégzettől tud, akik szerinte mind erdélyi magyar és székely katonák voltak, köztük két tiszt, akiknek a nevét is közli. Egy életben maradt és megmenekült emberről ő is tud. A kivégzést Koréh tudomása szerint nem román tábornok, hanem őrnagy rendelte el. (Lásd Erdélyért II. Bp. é. n., 185. l.)

⁸⁹ Mărdărescu 160–162. l. A szerző által említett golyószórókat (mitralliere) értelem szerint géppuskának kell fordítani. A 6. hadosztályt tévesen sorolja föl a Duna–Tisza-közben elfogott alakulatok közt – ez eljutott Budapestre – nyilvánvalóan a 7. hadosztály helyett említi.

katonai misszió parancsára visszaadták. Maga a román hadsereg – Breit véleménye szerint – a zsákmányolásoktól függetlenül, jól fegyelmezett hadsereg benyomását keltette, egy-
ségek és egyéni korrekciók, békésen és csendesén viselkedtek. Magánosok vagyona nem szenvedett túl nagy kárt, de egyszerű román katonák nagy érdeklődést tanúsítottak órák és ékszerek iránt. Azonban ezek eltulajdonításával kapcsolatos kihágások és erőszakosságok nem lépték túl azt a határt, amely minden katonai megszállással feltétlenül járni szokott. Gyilkosság, rablás, fosztogatás csak elenyészően csekély számban fordultak elő. De azt is hozzáteszi, hogy „a román csapatok állítólagos biztonságunkat és védelmünket célzó itt-tartózkodása és az alatt tisztán csak saját érdekeit szem előtt tartó munkája kelleténél jóval hosszabb ideig tartott”. Ezért minden „igaz magyar lélek” örült, amikor elvonultak.⁹⁰

⁹⁰ Breit, VI. kötet kézírata, 47–49. l.